

www.MinisterieVanPropaganda.org

*politiek
&
cultuur*

33ste jaargang / 1973

125 jaar

communistisch manifest

JANUARI-FEBRUARI 1973

125 jaar Communistisch Manifest	Jaap Wolff	1
Het jaar 1848 — en de zelfstandige rol van de arbeidersklasse	J. Morriën	10
Kiesstelsel als onderhandelingsobject	M. Bakker	20
De zogeheten grenzen van de groei	J. de Leeuwe	31
UIT DE TIJDSCHRIFTEN:		
Hugo, Bluwal en de Ellendigen		38
PARTIJDOCUMENTEN:		
Communiqué van het partijbestuur van de CPN		44
Verklaring van het Dagelijks Bestuur van de CPN		
Verklaring van het Dagelijks Bestuur van de CPN		
Oproep van het Dagelijks Bestuur van de CPN		
Maak de demonstratie tot een overweldigende gebeurtenis!		
In eenheid tegen Nixons Vietnam-oorlog!		
Verklaring van het Dagelijks Bestuur van de CPN		
Over de actie van het overheidspersoneel		

POLITIEK EN CULTUUR

verschijnt twee-maandelijks bij uitgeverij Pegasus
Leidsestraat 25, Amsterdam-C., tel. 23.11.38
De abonnementsprijs is f 8,— per jaar,
f 5,— per halfjaar, losse nummers f 1,50
Studentenabonnement f 5,— per jaar

Ons gironummer is 447416, Gem.giro: P 1527
Correspondentie over betaling en verkoop s.v.p.
zenden aan de administratie p/a Pegasus.
Alle correspondentie over de inhoud aan de
redactie van P. en C., Prinsengracht 473,
Amsterdam-C., tel. 62565

niet ingewoerd
33ste jaargang nr. 1 - januari-februari 1973 *1750*

POLITIEK EN CULTUUR

tijdschrift, gewijd aan de theorie en praktijk van
het marxisme-leninisme onder leiding van
het partijbestuur der CPN

125 jaar Communistisch Manifest

Tallose malen reeds is de eerste regel van het Communistische Manifest geciteerd, de regel waarin sprake is van het spook dat door Europa waart, het spook van het communisme. Ook in 1848 ging het evenwel niet alleen om een spook, om het gruwel-sprookje dat de reactie maakte van de communistische ideeën, maar om een snel groeiende, uiterst reële macht. Deze is uitgegroeid tot een reuzenkracht, die zich in de gehele wereld doet gelden en het gezicht van de aardbol ingrijpend heeft veranderd. Daarom misschien is deze eerste zin een van de weinige die in de nu 125 jaar oude brochure verouderd aandoet.

Het manifest, waarin Marx en Engels de opvattingen van de communisten uiteenzetten en plaatsten tegenover de sprookjes die over het communisme werden verspreid, was en is nauw verbonden met de praktische activiteiten van miljoenen.

Ook het feit, dat het voor de eerste maal verscheen in een kleine oplage, in enkele honderden exemplaren, in een uitgave die 23 dichtbedrukte bladzijden telde, doet daaraan niets af. Het kwam voort uit de strijd die de werkers voerden en het is daarom geen symbolische coïncidentie, dat het van de pers kwam, toen in Frankrijk de Februari-revolutie van 1848 net was uitgebroken en dat de eerste exemplaren in Duitsland arriveerden op het moment, dat in Berlijn op barricades gevochten werd.

Het is steeds een leidraad gebleven voor allen die de maatschappij willen veranderen en willen weten hoe zij de strijd dienen te voeren om succes te kunnen hebben. Daarom — en niet alleen omdat het manifest het beroemdste programmatische document van de arbeidersbeweging is — wordt het steeds weer herdrukt

en is het met zijn meer dan 1100 edities in zo'n honderdtal talen de „best-seller” van het communisme geworden.

Moeizaam groeiproces

Het Communistisch Manifest is een geniale schepping. Het is echter niet alleen te verklaren uit het optreden van twee moedige denkers. Nee, het is niet uit de lucht komen vallen, het is het resultaat van een moeizaam groeiproces dat de arbeidersklasse in de eerste helft van de negentiende eeuw onder de industrieel-kapitalistische ontwikkeling moest doormaken en daarbij grote moeilijkheden, zowel op het gebied van de beginnende georganiseerdheid als op het gebied van de bewustwording van de situatie, waarin de arbeidersklasse verkeerde, moesten worden overwonnen.

Tezamen met de groei van de arbeidersklasse in getal ontstonden er massale bewegingen en acties. Het duidelijkst was dit in Engeland, de toenmalige burcht van het industriële kapitalisme. De Chartistenbeweging¹⁾ kreeg daar in de dertiger en veertiger jaren van de vorige eeuw een enorme omvang en kracht. In Frankrijk kwam het tot grote klassengevechten van de wevers van Lyon in 1831 en 1834, terwijl in Duitsland, in 1844, de wevers in Silezië in opstand kwamen. Tegelijkertijd ontstonden arbeidersorganisaties, vaak uiterst primitief en kortstondig, maar ook met een vastere structuur en vaak in het geheim werkend, om ontbinding en arrestaties te bemoeilijken. In deze organisaties kwam het tot een strijd om opvattingen en ideeën, om principes en doelstellingen.

Aanvankelijk hadden allerlei utopische opvattingen grote invloed en ofschoon deze leidden tot verscherpte kritische houding ten aanzien van de kapitalistische maatschappij, konden de los van de werkelijkheid staande systeembrouwerij en het beroep op morele goedheid om een zorgvuldig uitgedachte maatschappij op te zetten, slechts verwarring teweeg brengen, zo gauw het ging om het doen van werkelijk revolutionaire stappen. De invloed van de utopische leerstellingen toonde de onrijpheid van het in beweging komende proletariaat en de kracht die overgeleverde ideeën en tradities uitoefenden.

De ontstaansgeschiedenis van het Communistisch Manifest²⁾ geeft tevens een beeld van de ontwikkeling van de proletarische partij. In de Bond van Rechvaardigen, die sinds 1836 als geheime, conspiratieve organisatie bestond, werd in de jaren veertig veel aandacht besteed aan pogingen om tot een program te komen en tot organisatievormen die doelmatiger zouden zijn om actief te handelen. Er werd in de afdelingen van de Bond meer en meer kritiek geoefend op de utopische fantasterijen en er kwam contact tot stand met Marx en Engels, die de toestanden en de zich ontwikkelende tegenstellingen in het kapitalisme op een wetenschappelijke wijze benaderden en erop wezen, dat niet morele goedheid

of slechtheid, maar de strijd tussen de klassen de bewegingskracht van de historische ontwikkeling is.

In discussies die maandenlang duurden, werden deze opvattingen omstreden en uiteindelijk aanvaardde het congres van december 1847 ze. Hoe snel dit proces zich voltrok in de jaren 1846 en 1847, toen de crisisverschijnselen op economisch gebied en de zich toespitsende politieke botsingen steeds diepere invloed uitoefenden, blijkt wel uit het feit, dat de eerste schets van het program nog van de Bond van Communisten (zoals de organisatie zou gaan heten) nog een ontwerp van een communistische geloofsbelijdenis werd genoemd, waarin utopische opvattingen duidelijk merkbaar zijn.

In het Manifest, dat uiteindelijk uit de pen van Marx kwam, zijn de utopische elementen, de half-godsdiensstige opvattingen en de ook veel in zwang zijnde sentimentaliteiten verdwenen. Niet voor niets was ook besloten om de op morele overtuiging gerichte leuze van de Bond, die luidde „Alle mensen zijn broeders” te vervangen door de praktisch en actief optreden verlangende leuze „Proletariërs aller landen, verenigt u” — woorden die voor het eerst verschenen in het proefnummer van het „Kommunistische Zeitschrift” van september 1847 en door Marx aan het slot geplaatst zijn van de vlammeende zinnen, waarmee het Manifest eindigt.

Marx achtte het het belangrijkste in het Communistische Manifest, dat daarin de arbeiders werden opgeroepen om op een kritische wijze de werkelijke maatschappelijke beweging, haar voorwaarden, haar verloop en haar resultaten, tegemoet te treden. De doelstellingen van de arbeiders kwamen niet als een droombeeld aan de orde, maar als een produkt van de kennis der wetmatigheden van de maatschappelijke ontwikkeling. Zo verkreeg de arbeidersklasse de mogelijkheid om met wetenschappelijk inzicht gewapend werkelijk revolutionair te handelen. Anderzijds werd de theorie van het wetenschappelijke socialisme bevrucht door het directe contact met de arbeidersbeweging.

Klassenstrijd en kapitalisme

Met gebruikmaking van hun grote filosofische en economische kennis, die zij in een reeks van werken voor 1848 reeds hadden ontwikkeld, gingen Marx en Engels de opvattingen te lijf, die de heerschappij van het kapitalisme en van de bourgeoisie als eeuwig kenschetsten. In een korte uiteenzetting schetst het Manifest hoe de klassenstrijd steeds gewoed heeft in de verschillende maatschappijvormen, die na het uiteenvallen van de primitieve gemeenschap hebben bestaan, en hoe deze klassenstrijd onder het kapitalisme scherper en meedogenlozer wordt en steeds meer wordt teruggebracht op de strijd tussen kapitalisten en proletariërs. Andere maatschappelijke klassen en lagen worden uitgeschakeld en in het proletariaat gedwongen. Dit geldt ook voor

beroepen als arts en jurist, geldt ook voor priesters, dichters en mensen van de wetenschap. De bourgeoisie maakt hen allen tot betaalde loonarbeiders.

Op een onovertroffen wijze beschrijft het Communistische Manifest de ontwikkeling van de kapitalistische produktieverhoudingen en de tegenstellingen van de kapitalistische maatschappij, waaruit tevens het historisch vergankelijke karakter van deze maatschappijvorm duidelijk wordt. Zonder te verhelten, dat het kapitalisme de produktiekrachten op een geweldige wijze heeft ontwikkeld, wordt vastgesteld dat het uiteindelijk niet in staat zal zijn de botsing tussen deze gegroeide produktiekrachten en de burgerlijke produktieverhoudingen te voorkomen. Deze verhoudingen worden een hindernis voor de verdere ontwikkeling en omdat het kapitalisme zelf het proletariaat als sterker wordende tegenkracht heeft voortgebracht, zal dit — gedwongen door zijn eigen situatie — op revolutionaire wijze de kapitalistische produktiewijze opheffen en een nieuwe, hogere maatschappijvorm, het socialisme en communisme tot stand brengen.

De bladzijden, waarop Marx en Engels de tegenstellingen in de ontwikkeling van het kapitalisme blootleggen, zijn van een enorme kracht vervuld. Met vurige woorden wordt de bourgeoisie gehemeld, die geen andere band tussen mens en mens heeft gelaten dan het naakte belang, dan de gevoelloze „contante betaling” en die de openlijke, schaamteloze, directe, dorre uitbuiting met het ijskoude water van haar egoïstische berekening heeft gewijd.³⁾

Tegenstanders van het marxisme verklaren graag, dat het Communistisch Manifest en andere werken van Marx en Engels het wel mooi zeggen, maar dat dit alles alleen geldt voor het kapitalisme van de vorige eeuw en in de huidige tijd niet meer van toepassing zou zijn.

De verdere ontwikkeling van het kapitalisme, in het bijzonder in zijn imperialistische stadium, heeft evenwel bewezen, dat al deze kenmerken van het kapitalisme zich nog scherper en meedogenlozer doen gevoelen. In het Communistisch Manifest werd gesproken over de bourgeoisie, die over de aardbol jaagt op zoek naar afzetmarkten en die alle naties dwingt bourgeois te worden en aldus „een wereld naar haar eigen beeld schept”. Zijn de hedendaagse multinationale monopolies echter geen voorbeeld van deze zo geschetste doelstelling en is de Amerikaanse agressieoorlog in Vietnam niet een gruwelijk uiterste daarvan?

Staat en natie

Ook de betekenis van het staatsapparaat voor de bourgeoisie wordt in het Manifest op een vernietigend-heldere wijze geschetst. „Het moderne staatsapparaat is slechts een comité, dat de gemeenschappelijke zaken van de gehele bourgeoisklasse beheert,” zo luidt deze passage die door de hele ontwikkeling van het

moderne kapitalisme is bevestigd. Het hedendaagse staatsmonopolistische kapitalisme is slechts denkbaar door de vereniging van de macht van de monopolies met de macht van de burgerlijke staat. Vandaar ook, dat de monopolisten alle mogelijke moeite doen om dit apparaat vast in handen te houden en de democratische rechten, die door het volk veroverd zijn, trachten te beperken en af te breken.

Met de ontwikkeling van het kapitalisme groeit het proletariaat; met de groei van de monopolies wordt de overgrote meerderheid van het volk geproletariseerd. Daarmee nemen de tegenstellingen toe en in de klassenstrijd die zich op allerlei gebied ontplooit, rijpen de krachten die in staat zijn de macht van de monopolistische bourgeois te breken. Marx en Engels zeiden dit beeldend met de uitdrukking, dat de bourgeoisie „haar eigen doodgravers” voortbrengt.

Juist omdat de bourgeoisie de maatschappelijke ontwikkeling in de weg staat, kan zij niet de heersende klasse blijven en zal zij onvermijdelijk in en door de strijd vervangen worden door de meest revolutionaire klasse, door het proletariaat. Dit geschiedt door de verovering van de politieke macht door het proletariaat. In het Communistisch Manifest lezen we daarover: „... de eerste stap in de arbeidersrevolutie is de verheffing van het proletariaat tot heersende klasse, de verovering van de democratie. Het proletariaat zal zijn politieke heerschappij gebruiken om aan de bourgeoisie stap voor stap alle kapitaal te ontrukken, alle produktie-instrumenten in handen van de staat, d.w.z. van het als heersende klasse georganiseerde proletariaat te centraliseren en de massa van de produktiekrachten zo snel mogelijk te vermeerderen.”

Hier onderstrepen Marx en Engels dus de betekenis van deze machtsverovering, zowel voor de democratie, als heerschappij van de overweldigende meerderheid, als voor de toekomst van de maatschappij door het gebruik van de staatsmacht voor de ontwikkeling van de produktiekrachten.

Lenin schreef later over deze passage in het Manifest, dat hier voor de eerste maal een van de belangrijkste ideeën van het marxisme ten aanzien van de staat, de idee van de dictatuur van het proletariaat, geformuleerd werd. In het Manifest gebruikten Marx en Engels deze term nog niet; wel deed Marx het kort na de revolutionaire gebeurtenissen van 1848—1849 in een brief aan zijn vriend Weijdemeyer. In zijn „Achtste Brumaire” en later (met gebruikmaking van de ervaringen van de Parijse commune) in „De burgeroorlog in Frankrijk” en „Kritiek op het program van Gotha” ontwikkelde hij zijn opvattingen over de staat verder. Deze verduidelijken, aan de hand van wat de historische praktijk gebracht had, de vaststelling in het Manifest. Deze verovering van de politieke macht door het proletariaat werd gezien als het begin van een proces, dat zou leiden tot een maatschappij, „waarin de vrije ontwikkeling van ieder de voorwaarde is voor de vrije ontwikkeling van allen”.

In het Communistisch Manifest wordt op overtuigende wijze uiteengezet, dat gemeenschappelijk handelen van de werkers van verschillende landen en hun internationale solidariteit vereist wordt door de gelijkheid in hun positie ten aanzien van de heersende kapitalistische machten. Dit kan echter slechts verwezenlijkt worden door maximale inspanningen aan de dag te leggen in het eigen land. „Ofschoon niet naar zijn inhoud, is toch naar zijn vorm de strijd van het proletariaat tegen de bourgeoisie voorlopig een nationale strijd. Het proletariaat van ieder land moet natuurlijk het eerst met zijn eigen bourgeoisie afrekenen.”

Het wordt duidelijk en helder geformuleerd. Ongetwijfeld heeft Lenin deze gedachte uit het Communistisch Manifest voor ogen gehad, toen hij in zijn „Aprilstellingen” van 1917 onderstreepte, dat het werkelijke internationalisme betekent het met overgave werken aan het tot ontwikkeling brengen van de revolutionaire beweging en van de revolutionaire strijd in het eigen land. Het zich met frases over internationalisme onttrekken aan de werkelijke strijd tegen de bourgeoisie in het eigen land of aan de ondersteuning van zo'n strijd in alle landen zonder uitzondering kan de burgerlijke heerschappij slechts in de kaart spelen.

Nog op een andere plaats in het Communistisch Manifest komt de noodzaak aan de orde om de strijd van de arbeidersklasse — al is hij internationaal van karakter — op nationale schaal te voeren. Dat gebeurt onmiddellijk na de bekende en veel besproken woorden dat de arbeiders geen vaderland hebben.⁴⁾ Marx schrijft onmiddellijk daarna, dat het proletariaat moet beginnen de politieke heerschappij te veroveren en dat het zich tot nationale klasse moet verheffen of zoals het in de later door Engels goedgekeurde Engelse vertaling heette, tot de leidende klasse van de natie moet worden.

Tevens komt in dezelfde passage de noodzaak voor het proletariaat aan de orde om zich als natie te constitueren. Hierin komt de betekenis tot uitdrukking, die de schrijvers van het Manifest hechtten aan de behandeling van het nationale vraagstuk. Dit uitte zich nadien eveneens in hun stellingname ten aanzien van vele problemen die zich bij de revolutionaire gebeurtenissen van 1848—1849 voordeden. Nationale onafhankelijkheid was voor hen de voorwaarde voor een werkelijk internationalisme en voor samenwerking tussen de volken. Helder heeft Engels dat later in een voorrede tot een van de vertalingen in het Italiaans van het Communistisch Manifest verklaard. Hij zei in deze in 1893 verschenen Italiaanse editie: „Zonder herstel van de zelfstandigheid en eenheid van iedere natie zouden noch de internationale vereniging van het proletariaat, noch de rustige, verstandige samenwerking tussen deze naties voor het bereiken van gemeenschappelijke doeleinden tot stand kunnen komen.” En in een eerder verschenen voorwoord bij de derde Poolse editie in 1892 schreef Engels: „Een oprechte internationale samenwerking tussen de Europese naties is alleen dan mogelijk, wanneer ieder van deze naties in eigen huis volkomen autonoom is.”

Een duidelijker pleidooi voor het actieve optreden van de arbeidersklasse voor nationale zelfstandigheid is moeilijk denkbaar. Het is trouwens direct verbonden met een krachtige stellingname tegen koloniale onderdrukking en voor ondersteuning van het zelfstandigheidsstreven van onderdrukte volken.

Nog voor het Communistisch Manifest geschreven was, had Engels voor een vergadering in Londen, die gehouden werd in november 1847, gezegd: „Een natie kan niet vrij worden en terzelfdertijd voortgaan met het onderdrukken van andere volken.” Het is een opvatting die in het hele optreden van Marx en Engels en in al hun werken, van hun vroege tot hun latere, terug te vinden is. Marx schreef bijvoorbeeld in 1870, met de strijd van de Ieren voor zelfstandigheid en de daartegen gerichte onderdrukkingspolitiek van de Britse reactie voor ogen: „Een volk dat andere volken onderdrukt, smeedt zijn eigen ketenen.”

Partij en klasse

In het Manifest komt voor de eerste maal de idee naar voren, dat de arbeidersklasse voor het voeren van de strijd een partij nodig heeft, die bewust en georganiseerd kan optreden. Dat kan geen partij zijn, die zich boven de arbeidersklasse plaatst; nee, zo zegt het Manifest, het gaat niet om een „bijzondere partij”, deze partij heeft geen belangen die gescheiden zijn van die van het proletariaat. Ze onderscheidt zich echter doordat ze de belangen van het gehele proletariaat tot uitdrukking brengt en steeds het belang van de gehele beweging voorop plaatst. De communisten zijn daardoor de vastberadenste, steeds verder stuwende kracht, en zij kunnen dit zijn, omdat zij „theoretisch op de overige massa van het proletariaat voorhebben, dat zij inzicht hebben in de voorwaarden, de loop en algemene resultaten van de proletarische beweging”.

Om met succes te kunnen handelen, moet steeds worden uitgegaan van de feitelijke verhoudingen van de bestaande klassenstrijd. Daarbij speelt de strijd voor het bereiken van de naastbijliggende doeleinden en belangen een grote rol, maar tegelijkertijd moet „de toekomst van de beweging”, d.w.z. het bereiken van het socialisme, goed in het oog gehouden worden.

Zowel tegen het sectarisme als tegen kritiekloos accepteren van de opvattingen van de groeperingen waarmee gezamenlijk gehandeld moet worden, neemt het Communistisch Manifest stelling. Het verklaart, dat de communisten overal iedere revolutionaire beweging tegen de bestaande maatschappelijke en politieke toestanden zullen ondersteunen en onderstrept, dat de communisten zullen werken aan de vereniging en het onderling eens worden van de democratische partijen.

Dit laat zien, dat het streven naar eenheid van optreden in de strijd, die in de geschiedenis van de communistische beweging van zo grote betekenis is gebleken, van het begin af aan een uitermate belangrijk deel is van het optreden van de communisten.

Tegelijkertijd beklemtoont het Manifest, dat de communisten ook bij een gemeenschappelijk optreden geen afstand zullen doen van hun recht om frases en illusies te bestrijden en dat zij de betekenis van de klassentegenstellingen zo helder mogelijk uiteen zullen zetten om voor verdere strijd gewapend te zijn. Eigen opvattingen en oogmerken zullen niet worden verheeld, maar openlijk aan de orde worden gesteld.

In een apart hoofdstuk wordt in het Communistisch Manifest stelling genomen ten aanzien van de zich als socialistisch of communistisch aandienende opvattingen, die toen gangbaar waren en die de arbeiders op een dwaalspoor leidden. De kritiek op de reactionaire, kleinburgerlijke en utopische opvattingen maakte het mogelijk om de communistische principes te verduidelijken. Ofschoon de bestreden richtingen en opvattingen niet meer in die vormen bestaan, blijft dit gedeelte van het Manifest nog steeds van groot belang, omdat dergelijke reeds lang verslagen en verouderde opvattingen toch steeds weer kunnen opkomen bij een snelle uitbreiding van het proletariaat en van de revolutionaire beweging, als nieuwe lagen die nog behept zijn met burgerlijke ideeën in de beweging worden betrokken.

Het Manifest en de revolutie van 1848

Het verschijnen van het Communistisch Manifest viel samen met het uitbreken van de grote revoluties van het jaar 1848. Het was een ontwikkeling, waarop alle revolutionair gezinden hadden gehoopt, hadden verwacht en waartoe zij al hun krachten hadden ingespannen. In het Manifest is duidelijk waarneembaar hoe Marx en Engels deze periode van revoluties tegemoet traden. Zij gingen er van uit, dat de revolutionaire beweging in Engeland, waar een reeds ontwikkeld industrieel kapitalisme heerste, een proletarisch karakter zou hebben. Een revolutie in Frankrijk zou spoedig tot een overwinning van arbeiders en kleine burgerij kunnen leiden, terwijl een revolutie in Duitsland onder die omstandigheden het directe voorspel van een proletarische revolutie zou kunnen zijn. Het program van revolutionaire maatregelen, dat aan het einde van het tweede hoofdstuk van het Manifest uiteengezet wordt, was op zo'n ontwikkeling gericht.

Het Manifest was nauwelijks verschenen, toen Marx en Engels als gevolg van de snelle ontwikkeling van de gebeurtenissen reeds een preciezer uitgewerkt program van eisen moesten opstellen met het oog op de toestand in Duitsland. Dit program — dat in 17 punten „de eisen van de Communistische Partij in Duitsland” samenvatte — was gedetailleerder en concreter. De eisen moesten dienen om de feodale klasse de politieke macht te ontrukken en haar de economische macht te ontnemen. Een ander deel van de eisen dat nationalisatie van enkele bedrijfstakken verlangde, richtte zich tegen „de heerschappij van de grote mannen van het geld”. Daarmee werd de liberale grote bourgeoisie bedoeld, die

het reeds op een accoordje had gegooid met de feodale elementen en met alle mogelijke middelen de verdere voortgang van de revolutie wilde verhinderen.

De zeventien punten laten zien met hoeveel soepelheid een eisenprogram dient te worden behandeld; en ook hoe met het oog op de concrete situatie een program snel gewijzigd moet kunnen worden. In een voorwoord bij een latere editie van het Manifest wezen Marx en Engels erop, dat zij geen nadruk wilden leggen op het voorgestelde program van revolutionaire maatregelen in het tweede hoofdstuk en dat „de praktische toepassing van de beginselen overal en altijd van de historisch gegeven omstandigheden afhankelijk zal zijn”.

Het behoeft hier geen betoog, dat in het Communistisch Manifest het kapitalisme nader bij zijn eind werd gedacht, dan in werkelijkheid het geval was. Een verkorting van het historisch perspectief is bij revolutionairen, die midden in de praktische strijd staan, niet altijd te vermijden en alleen een pedante kwast kan zich daarover opwinden en met een ijverig pennetje — na afloop van de gebeurtenissen — schrijven, dat toch te voorzien zou zijn geweest dat bijvoorbeeld de Chartistenbeweging in 1848 de nederlaag zou lijden, dat generaal Cavaignac de opstand van de Parijse arbeiders in juni 1848 in bloed zou verstikken en dat ook de revolutionaire gebeurtenissen in Duitsland en elders niet tot overwinningen zouden leiden.

Nederlagen nog meer dan successen toonden evenwel het ontoereikende van allerlei burgerlijke en utopische redeneringen aan en bevestigden de juistheid van de in het Communistisch Manifest neergelegde principes. Deze principes, die met zo'n geweldige kracht en welsprekendheid voor de eerste maal in 1848 in het program van een partij van de arbeidersklasse zijn neergelegd, zijn de juiste grondslag gebleken voor de verdere ontwikkeling van de marxistische en later de marxistisch-leninistische theorie en voor het ontplooiën van een praktische actie die de wereld reeds veranderd heeft en deze verandering met toenemende kracht zal voltooien.

JAAP WOLFF

1) De Chartistenbeweging was de eerste brede, werkelijk massale proletarische beweging, die een reeks politieke eisen aan de orde stelde. Deze eisen, o.a. algemeen kiesrecht, waren neergelegd in een Charter, waarvoor grote handtekeningencampagnes werden gevoerd. Bij het aanbieden van de petities kwam het tot massa-demonstraties. Door het gebrek aan voldoende organisatie gelukte het de Britse heersende klasse om in 1848 de Chartistenbeweging een nederlaag toe te brengen.

2) Zie hiervoor de materialen die opgenomen zijn in Engels' „De beginselen van het communisme”. Pegasus, Amsterdam, 1971.

3) Bij citaten en aanhalingen is gebruik gemaakt van de vertaling in de vorig jaar bij Pegasus verschenen dertiende druk van het Manifest.

4) Zie hiervoor o.a. Lenins briefwisseling met Inesse Armand. (Verzamelde Werken, 5de editie, deel 49). De discussie over deze uitspraak wordt ook besproken in P en C, 1967, blz. 482-484.

Het jaar 1848 — en de zelfstandige rol van de arbeidersklasse

Het jaar 1848 is een van de belangrijkste jaren in de wereld-geschiedenis geweest. Dat mag men nu — 125 jaar later — zonder zich aan overdrijving schuldig te maken, vaststellen.

Het was een jaar, waarin de revolutionaire vlammen in vele delen van West- en Midden-Europa omhoog sloegen en miljoenen mensen van vele volkeren in beweging werden gebracht.

Revoluties, opstanden, barricadegevechten, oorlogen, gekuip van landheren en adel, verraad van de grote bourgeoisie, contra-revolutionaire terreur — ze kwamen voor in alle windstreken van Europa en deden niet alleen hun invloed gelden op het vasteland, maar raakten ook de verhouding van dit continent tot andere als koloniën veroverde delen van de wereld.

Koning- en keizerschap waren een flop gebleken; kronen en tronen wankelden en rolden, al waren er nog altijd weer monarchen, die zich konden handhaven en al werd in dit grote revolutiejaar veel van wat op drift geraakte naar dood spoor geleid.

Europa beleefde een stormachtige periode van het voltrekken van de burgerlijke revoluties en de vestiging in vele landen van nieuwe maatschappelijke verhoudingen.

Het was immers omstreeks het midden van de negentiende eeuw, dat de moderne kapitalistische produktiewijze in de grootste landen van Europa en Noord-Amerika zich vormde en de groei van industrie en wereldhandel de voorwaarden schiepen voor de ontwikkeling van de arbeidersklasse en de arbeidersbeweging.

De moderne produktiekrachten — toepassing van de stoommachine! — kwamen op, de industriële revolutie zette zich door. De bourgeoisie stelde zich in de burgerlijke revolutie als voor-naamste doel het liquideren van feodaal-absolute verhoudingen en het vestigen van haar eigen regime.

In de opstanden en de revolutionaire uitbarstingen kwam voor het eerst de arbeidersklasse naar voren en veelzeggend is het, dat in het begin van 1848 het *Communistisch Manifest* van Karl Marx en Friedrich Engels werd gepubliceerd.

De rijke lessen van de klassenstrijd in de periode van 1848 hebben hun betekenis behouden voor de moderne arbeidersbeweging in alle landen van de wereld.

De arbeidersklasse begon zich in die tijd te formeren maar was nog te klein en te zwak om de leidende kracht van de revolutie te worden; zij liet zich, mede door ideologische zwakte en verwarring, gebruiken als hulpstroep van de bourgeoisie. De hegemonie in de strijd bleef, vooral in Oostenrijk en Duitsland, berusten bij de liberale bourgeoisie.

De situatie in Europa was toen uiteraard geheel anders dan nu — niet alleen op maatschappelijk, politiek en staatkundig gebied, maar ook wat de staatsgrenzen betreft. Zo bestond Duitsland

nog uit tientallen vorstendommen en staatjes, waar feodale potentaten en vorsten de scepter zwaaiden en de Pruisische jonkers, wier grondgebied zich ver tot in het huidige Polen uitstrekte, de alleenheerschappij nastreefden.

Dan was er de Habsburgse monarchie met keizer Ferdinand I en kanselier Von Metternich, dat Tsjechoslowakije en Hongarije omvatte en waarvan de grenzen tot in het huidige Polen, Italië en Joegoslavië liepen. De in 1848 bestaande toestand was in grote lijnen tot stand gekomen na het verslaan van Napoleon I in 1815, toen op initiatief van tsaar Alexander I de Heilige Alliantie werd gesloten, — een verbond van alle contra-revolutionaire, reactionaire machten tegen alle vooruitstrevende bewegingen in Europa.

Met Oostenrijk en Pruisen sloten zich bijna alle Europese staten hierbij aan en de monarchen verplichtten zich tot wederzijdse steun bij de onderdrukking van revoluties, waar deze ook zouden uitbreken.

Het Oostenrijkse keizerrijk was een ware volkerengevangenis, waarin vele nationaliteiten, vooral Slavische, opgesloten zaten.

Het nationale vraagstuk begon dan ook naast en met het sociale een belangrijke rol te spelen; de revoluties van 1848 hadden een veelvormig aspect, zowel in hun uiterlijke verschijningsvorm als door de krachten, die eraan deelnamen.

Een belangrijke omstandigheid, die tot een algemeen gevoel van onbehagen en een opstandige stemming bijdroeg, was de economische toestand. In 1845—1846 had een aardappelziekte de oogsten geteisterd en de prijzen omhoog gejaagd. Er hadden hier en daar al hongeroproeren plaatsgevonden.

Het revolutiejaar 1848 was in Frankrijk het meest bewogen. De revolutie begon in februari 1848, toen koning Louis Philippe werd weggejaagd en vond haar hoogtepunt in de opstand van de Parijse werkers in juni van dat jaar, die met een nederlaag eindigde.

De revolutie van 1848 bleef echter niet beperkt tot die korte periode van vier maanden in één land.

De donderslag van februari 1848 in Frankrijk was nog maar nauwelijks verklonken, toen een tweede, zo mogelijk nog heftiger uitbarsting volgde: in maart brak in Wenen een revolutie uit. Metternich, de eerloze, de gewetenloze, moest aftreden en vluchtte spoedig daarop naar Engeland.

Metternich gevlucht! Europa hield een ogenblik de adem in, daarop volgde begeestering bij de revolutionairen en verbijstering bij de reactie.

De revolutionaire golf in Frankrijk en Oostenrijk trilde door in talrijke kleine en middenstaten in West- en Zuid-Duitsland en in de randgebieden.

Ook Nederland kon zich er niet aan onttrekken. Er bestond in ons land reeds een liberale beweging, die op veranderingen aandrong en de macht van het absolute koningschap wilde inperken. Het nieuws uit Parijs, maar vooral uit Wenen en Berlijn, liet

koning Willem II niet onberoerd. Hij zond de conservatieve ministers naar huis en benoemde Thorbecke om een grondwetswijziging voor te bereiden in de hoop een massale beweging te voorkomen of onder de duim te houden.

Thorbecke, hoogleraar in de geschiedenis en afgevaardigde in de Tweede Kamer, had in enkele publikaties (in mei 1844 bijvoorbeeld „Over het hedendaagsche staatsburgerschap”) zijn inzichten bekend gemaakt en zich een exponent van de liberale bourgeoisie getoond.

De grondwetsherziening van 1848 verplaatste het regeringsoverwicht van de koning naar verantwoordelijke ministers en rechtstreeks onder het beperkte censuskiesrecht gekozen vertegenwoordigers. Al was er nog geen sprake van een werkelijk parlementaire democratie en van een algemeen kiesrecht, de grondslag ervoor werd gelegd en in 1849 bracht Thorbecke drie belangrijke organieke (uit de grondwet voortvloeiende) wetten tot stand: de kieswet, de provinciale wet en de gemeentewet.

De Nederlandse bourgeoisie meldde zich, al zou het tot omstreeks 1870 duren voor zij werkelijk haar vleugels naar een modern kapitalistische ontwikkeling zou inslaan.

Marx en Engels over Frankrijk

In het revolutiejaar 1848 hebben Marx en Engels, de grondleggers van het wetenschappelijke socialisme, te midden van de strijd en de woelingen gestaan. Op jeugdige leeftijd waren beiden hun revolutionaire activiteiten begonnen en als propagandisten en leiders van de revolutionair-democratische beweging in Duitsland opgetreden. Daarbij is 1848 de enige keer gebleven, dat het hun — respectievelijk 30 jaar en 28 jaar oud — was vergund direct in de loop van een revolutie in te grijpen. Als revolutionaire strijders, als zich vormende theoretici van de arbeidersbewegingen en van de radicale omwenteling, speelden zij een belangrijke rol.

Niet alleen in van dag tot dag geschreven dagbladartikelen (in de *Neue Rheinische Zeitung*), in briefwisseling met vrienden en revolutionaire strijdmakkers, ook in enkele speciale beschouwingen hebben zij hun visie en analyses gegeven.

Door de directe deelname aan het dagelijkse politieke gebeuren zijn hun uitingen dikwijls ingegeven door de tactische overwegingen van dat moment en als zodanig door de werkelijke gang van zaken soms achterhaald. Hun principiële, hun strategische concepties hebben echter niet aan waarde ingeboet. Zij kunnen inzicht en begrip geven voor die revolutieperiode en vormen een bron voor studie, van ervaringen en lessen, ook voor nu.

Marx gaf zijn visie onder meer in *De klassenstrijd in Frankrijk* en *De achttiende Brumaire van Bonaparte*, analyses ontstaan rechtstreeks onder de indruk van de gebeurtenissen rond 1848.

Engels schreef (later) in een voorwoord bij de *Brumaire* ¹⁾: „Het

was juist Marx, die de grote bewegingswet van de geschiedenis het eerst had ontdekt, volgens welke iedere historische strijd, of die op politiek, religieus, filosofisch of ander ideologisch gebied plaats heeft, inderdaad slechts de min of meer duidelijke uitdrukking is van de strijd van de maatschappelijke klassen en dat het bestaan en daarmede ook de botsingen van deze klassen weer bepaald worden door de graad van ontwikkeling van hun economische toestand, van de wijze van hun produktie en van de daardoor bepaalde ruil.”

Frankrijk had vóór 1848 al omvangrijke klassenbotsingen beleefd.

In 1789 was tijdens de grote revolutie de Bastille bestormd en de leuze aangeheven: vrijheid, gelijkheid en broederschap. Er werd een einde gemaakt aan de „heerlijke rechten”, want de Franse bourgeoisie besefte — anders dan zelfs nog de Duitse in 1848 — dat de grondslag van haar bewind in de vernietiging van het feodalisme op het land en in het vormen van een vrije, over grond beschikkende, boerenklasse bestond.

Napoleon I, omhoog gekomen als generaal van de revolutie, legde een aantal verworvenheden van de meest behoudende delen van de bourgeoisie vast, maar maakte de plechtig geproclameerde rechten van de mens tot een fictie.

In 1830 maakte het Franse volk een einde aan het weer ingestelde ancien-regime van de na-Napoleontische tijd en verjoeg het de restauratiekoning Karel ten gunste van het burgerkoningchap van Louis-Philippe van Orleans.

En toen kwam dan het derde bedrijf in 1848: de vestiging van de Tweede Republiek, het verzet van de industriële bourgeoisie tegen de financiële aristocratie (bankiers) en tegen resten van het feodalisme.

De volksmassa's hadden in Frankrijk een beslissend aandeel in de omwenteling van februari 1848 en stelden na het verjagen van koning Philippe de duidelijke eis: een democratische republiek. Terwijl de industrie-arbeiders tijdens de eerste revolutie van 1789 nauwelijks zelfstandige klasse-eisen hadden gesteld, dwongen zij nu de erkenning van het „recht op arbeid” af, de instelling van een ministerie van arbeid en de opening van nationale werkplaatsen, waarin de werklozen uit openbare middelen werk zouden kunnen krijgen.

De voorlopige regering nam onder meer een decreet aan, dat was opgesteld door Louis Blanc en dat luidde: „De voorlopige regering van de Franse Republiek neemt op zich het bestaan van de arbeiders door werk te garanderen. Zij neemt op zich werk te garanderen aan alle burgers. Zij erkent, dat de werkers zich onderling moeten verenigen om de gerechtvaardigde baten van hun werk te genieten”.

Deze tekst bleef vaag, maar zij bevredigde de demonstrerende massa's. In de nationale vergadering werden besluiten ten gunste van de werkers echter niet doorgezet.

In de „*Brumaire*” schetste Marx de gespletenheid van de burger-

lijke klasse. Zij wenste maatschappelijke veranderingen, maar het ontbrak haar aan werkelijke moed als zij de democratische eisen door moest zetten.

In sociaal opzicht kregen juist diegenen, die gevochten hadden en de republiek hadden gevestigd, de klappen. De sociale nood nam toe, de nationale werkplaatsen werden opgeheven en de werkloosheid breidde zich uit.

De Parijse werkers kwamen in juni opnieuw in verzet en hun opstand had voor het eerst proletarische trekken. De opstand mislukte echter, al kon ook de bourgeoisie nog niet definitief met de vernieuwingsdrang afrekenen.

De massa's hadden het algemeen kiesrecht afgedwongen, maar Marx zet aan de hand van de feiten uiteen hoe de bevoegdheid van het parlement in de jaren na 1848 werd ontkracht en ondermijnd.²⁾

Louis Bonaparte (neef van Napoleon I) speelde een dubbelzinnige rol en smeedde zijn intriges via geheime genootschappen en een demagogische bespeling van de zelfkantlagen van de maatschappij. Er vond een zinsbegoocheling plaats door elke democratische maatregel voor te stellen als „socialistisch” en als gericht op ondergang van de maatschappij op een manier en een toon, die, om een wat moderne vergelijking te zoeken, in de huidige tijd zou doen denken aan *De Telegraaf*.

Marx beschrijft die zinsbegoocheling aldus: „Of er sprake was van het recht van petitie of van de wijnbelasting, van de vrijheid van drukpers of van de vrijhandel, van de clubs of van de gemeentewetgeving, van de bescherming van de persoonlijke vrijheid of van de regeling van de staatshuishouding, steeds weer keert hetzelfde wachtwoord terug, het thema blijft altijd hetzelfde, het vonnis is steeds weer klaar en luidt onveranderlijk: *socialisme!* Voor socialistisch wordt zelfs het burgerlijke liberalisme verklaard, voor socialistisch de burgerlijke verlichting, voor socialistisch de burgerlijke financiële hervorming.”

Louis Bonaparte bespeelde in het bijzonder de grote massa van boeren geraffineerd, stelde hen gouden bergen in het vooruitzicht en voorkwam, dat zij de zijde van het proletariaat kozen. Hij greep tenslotte de feitelijke macht, die hij steeds verder uitbouwde, tot hij zich in 1852 tot keizer liet kronen.

Onvoltooide revolutie in Duitsland

In Duitsland bleef de liberale beweging van de bourgeoisie in 1848 zwak en onvruchtbaar. Men kan daar eigenlijk niet spreken van één revolutie, maar van opeenvolgende revolutionaire botsingen, die tussen februari en maart 1848 uitbraken, in enkele staten van het verdeelde Duitsland naar een hoogtepunt gingen en in andere staten weer terugbedden. Duitsland was nog zéér verdeeld. Er bestonden 35 vorstendommen en vier vrije rijksteden, verenigd in een „Duitse Bond”, die op het congres van 1815 te Wenen door diplomaten in elkaar was geknutseld.

Duitsland was de bakermat van elke onderdrukking, feodale en burgerlijke, nationale en politieke; het Pruisische despotisme werkte nauw samen met het Oostenrijkse keizerrijk, dat tot de „Duitse Bond” behoorde.

Marx en Engels, voor de revolutie van 1848 uit Duitsland verbannen, schroomden niet in scherpe bewoordingen de bekrompenheid en kortzichtigheid van de Duitse heersende klassen te geselen, alsmede het gebrek aan moed van de liberale bourgeoisie. In Parijs verblijvend stelden zij zich op het standpunt, dat de revolutionairen dienden uit te gaan van de concrete situatie en dat in elk land de voorwaarden voor een revolutionaire ontwikkeling langs eigen weg zullen rijpen.

Zij bestreden de plannen van groeperingen rondom de democraat en dichter Georg Herwegh om uit Duitse arbeiders en geëmigreerde democraten een legioen voor een gewapende inval in Duitsland te vormen en daar de republiek uit te roepen. Terugblikkend op deze situatie schreef Engels: „Wij verzetten ons ten scherpste tegen dit spelen met de revolutie. Midden in de toenmalige gisting van Duitsland een invasie binnen te dragen, die de revolutie plichtmatig van buiten zou importeren, dat zou betekenen de revolutie in Duitsland zelf een beentje lichten, de regeringen versterken en legionairen zelf weerloos aan de Duitse troepen uitleveren.”

De Duitse communisten traden er voor op, dat de revolutionaire arbeiders individueel of in kleine groepjes naar hun vaderland zouden terugkeren om daar revolutionair werk te verrichten.

Marx en Engels kregen op 11 april 1848 gelegenheid naar Keulen te gaan en begonnen daar op 1 juni 1848 met de publikatie van de *Neue Rheinische Zeitung*.

Tal van burgerlijke geschiedschrijvers zijn er met uiteenlopende methoden op uit het revolutionaire optreden van Marx en Engels te verdraaien; zij ontzeggen hun óf iedere invloed op de klassengevechten van 1848—1849, óf stellen hen voor als de uitsluitende verdedigers van het burgerlijke belang.

De communisten hadden echter een program van 17 eisen gepubliceerd, dat als eerste punt vermeldde: „Geheel Duitsland wordt tot één gehele, ondeelbare republiek verklaard”. Uitgangspunt daarbij was, dat een democratische republiek gunstige voorwaarden zou scheppen voor de organisatie van de arbeidersbeweging en de verovering van democratische rechten.

Als vertegenwoordigers van het proletariaat, dat de linkervleugel van de revolutionair-democratische volksbeweging vormde, streden zij ook voor de over de burgerlijke orde heengaande belangen en doeleinden van de nog jonge arbeidersklasse.

De Duitse liberale bourgeoisie was echter in haar schulp gekropen en terwijl in Engeland en Frankrijk (en in Nederland nog daarvóór) het feodalisme vernietigd was, slaagde de feodale adel in Duitsland erin een groot deel van zijn oude voorrechten te bewaren.

De zogenaamde algemene vergadering in Frankfort aan de Main,

die in mei bijeenkwam en ten doel had een grondwet uit te werken, werd een praatcollege. Terwijl de massa's verwachtten, dat de voornaamste vraagstukken zouden worden opgelost, schoof dit college van voornamelijk liberalen, advocaten en beampten beslissingen op de lange baan. De reactie kreeg daardoor de gelegenheid het revolutionaire elan te doven en de revolutionaire acties in bloed te smoren.

Franz Mehring schreef over die periode: „De proletarische klassenstrijd kon zich in de Duitse revolutie slechts onder invloed van de beslissende strijd tussen aristocratie en bourgeoisie ontwikkelen. Bij een beetje moed van de bourgeoisie zou zij de gehele arbeidersklasse achter zich hebben gehad. Omdat zij echter uit angst voor het proletariaat de vlag voor de kroon en het jonkerdom streek, riep zij juist datgene op, wat zij vermijden wilde, werd het klassebewustzijn van de arbeiders scherper aanzet dan het zich in dat historische moment toen al volgens de natuurlijke loop der dingen ontwikkeld zou hebben.”

Veldslagen en oorlogen

De revolutionaire ontwikkelingen in 1848 leidden niet alleen tot opstanden en barricadengevechten, maar ook tot complete veldslagen en oorlogen, die lange jaren voortduurden. Vooral de door de Oostenrijkse monarchie onderdrukte volkeren kwamen in verzet en stelden als eis een nationaal volksbestaan.

In die jaren hield Engels zich in het bijzonder bezig met de militaire theorie en vergaarde hij grote kennis op dit gebied. Men zou hem kunnen beschouwen als de eerste militaire theoreticus van het proletariaat met een grote kennis van het krijgswezen en de militaire geschiedenis, alsmede inzicht in de verschillende wijzen, waarop een revolutionaire strijd kan worden gevoerd.

In de *Neue Rheinische Zeitung* schreef hij een serie artikelen over de oorlog van het Oostenrijkse keizerrijk tegen de nationaal-revolutionaire bewegingen in Hongarije en in Italië, die in het Oostenrijkse staatsverband zaten opgesloten. Zij bevatten gedetailleerde overzichten van de militaire situatie, van het gevechtsterrein en van de strategische positie van de eenheden.

De Oostenrijkse generaal Radetzky trok op tegen de Piemontezen (een staatje in het nog verbrokkelde Italië, dat de kern van de latere eenheid zou worden) en bracht deze legers een nederlaag toe, hetgeen een slag tegen de gehele Italiaanse revolutie betekende. De nederlaag was echter, zo schreef Engels op 1 april 1849, niet nodig geweest en hij zette ook uiteen waarom.

„Het was van begin af aan een enorme fout, dat de Piemontezen tegenover de Oostenrijkers slechts een geregeld leger plaatsten en dat zij daarmee een gewone, burgerlijke, eerbare oorlog wilden voeren. Een volk, dat zijn onafhankelijkheid wil veroveren, moet zich niet tot de *gewone* strijdmiddelen beperken. Massale opstanden, revolutionaire oorlogen, guerilla's overal, dat is het enige

middel waardoor een klein volk met een groot volk kan afrekenen, waardoor een minder sterk leger in staat kan worden gesteld, het sterkere en beter georganiseerde te weerstaan.”

Heftig verzet tegen de Oostenrijkse monarchie was ook ontbrand in Praag. In maart 1848 namen arbeiders, handwerkers en studenten deel aan een opstand, die werd gesteund vanuit andere steden en aanvankelijk ook door een deel van de boeren.

De opstandelingen vormden een „comité van Sint Wencelas”, proclameerden de gelijkheid van Duitsers en Tsjechen en verlangden de bijeenroeping eens per jaar van een rijkslanddag. Het comité werd spoedig uitgebreid tot een nationaal executief comité, dat een soort van Tsjechische regering vormde.

De Praagse opstand werd wreed onderdrukt, maar had niettemin een grondslag voor toekomstige nationale ontwikkelingen gelegd. Het nationale aspect begon een steeds grotere rol te spelen en de revolutionairen werden daardoor geconfronteerd met het nationale probleem.

Het is niet mogelijk om er in het kader van dit artikel uitgebreid op in te gaan, maar veel van de beschouwingen van Marx en Engels waren aan het nationale vraagstuk gewijd.

De grillige loop van de geschiedenis ging in sommige gevallen anders dan toen kon worden voorzien — onder meer met betrekking tot de ontwikkelingen op de Balkan en de vorming van door Slavische volkeren bewoonde staten.

Marx en Engels gingen ervan uit, dat moest worden opgetreden voor ieder revolutionair volk, maar waarschuwden tegelijkertijd tegen een soort van „nationale zwijmel”, zoals die ook door heersende groeperingen werd ontketend. Engels polemiseerde bijvoorbeeld scherp met een brochure van Bakoenin over het Pan-Slavisme.

In een artikel in de *Neue Rheinische Zeitung* schreef hij in 1849, toen de contra-revolutie dus al hevig woedde en revolutionairen aan terreur bloot stonden:

„Keulen, 14 februari (1849). Wij hebben er vaak genoeg op gewezen, hoe de zoete dromen, die na de revoluties van februari en maart opdoken, hoe de dweperijen over algemene volksverbroedering, Europese Federatieve Republiek en eeuwige wereldvrede in wezen van de zaak niets anders waren dan verhullingen van de grenzeloze radeloosheid en dadenloosheid van de toenmalige woordvoerders. Men zag niet, of men wilde niet zien, wat er gedaan moest worden om de revolutie veilig te stellen; men kon of men wilde geen werkelijke revolutionaire maatregelen doorzetten; de geborneerdheid van de een had met de contra-revolutionaire intriges van de ander gemeen, dat het volk inplaats van revolutionaire daden slechts sentimentele frasen kreeg. De om het hardst bezwerende schurk Lamartine was de klassieke *held* van deze periode van onder poëtische bloemen en retorische ijdele praat verborgen volksverraad.”

En Engels knoopte daaraan vast, dat de revolutionaire volkeren weten hoe duur zij ervoor moesten boeten, dat zij in hun goed-

moedigheid de grote woorden en verheven verzekeringen hadden geloofd.

Burgerlijk-democratische revoluties

De nederlaag van de juni-opstand 1848 in Parijs versterkte de positie van de feodaal-absolute reactie in Oostenrijk en leidde tot de directe overgang van de Oostenrijkse bourgeoisie en bankiers, die het zelfstandige optreden van het proletariaat vreesde, naar het kamp van de contra-revolutie. Op 12 augustus 1848 was de uit Wenen gevluchte keizer naar de hoofdstad teruggegaan.

De onderdrukking van de in de Habsburgse monarchie opgesloten volkeren werd verscherpt, terwijl in bondgenootschap met dit reactionaire Oostenrijk de Pruisische jonkers hun heerschappij in Duitsland vestigden.

In Frankrijk manipuleerde, zoals eerder gezegd, Louis Bonaparte zich in een positie om tot keizer te worden uitgeroepen. De bourgeoisie had, uitgezonderd in Rusland en in delen van Duitsland, de voornaamste belemmeringen voor haar industriële ontwikkeling geliquideerd, maar de burgerlijk-democratische revolutie niet tot het einde toe voltooid. Zij sloot overeenkomsten met de (wat bijgedraaide) uiterste reactie, en van een klasse met een geschiedkundig gezien toen progressieve inslag werd zij tot de onderdrukker van de volksmassa's — van de jonge arbeidersklasse en van de grote massa van boeren.

Voor de arbeidersklasse ging het erom klaarheid te scheppen.

In hun verdere leven maakten Marx en Engels bij het analyseren van de verschillende klassen in de maatschappij en van de rol en de functie van het staatsapparaat steeds gebruik van de ervaringen van de revolutie van 1848—1849.

In 1848 kon het proletariaat zijn leidende rol in de burgerlijk-democratische revolutie niet waar maken, maar niettemin trad de in wording zijnde arbeidersklasse voor de eerste keer actief en gedeeltelijk ook zelfstandig handelend op.

Politiek en ideologisch bleef de arbeidersklasse echter nog in het kielzog van de bourgeoisie varen. In tal van landen was er nog maar een aarzelend begin van organisatie, zoals bijvoorbeeld in Nederland.

In Frankrijk en Duitsland lag het in die tijd met de ontwikkeling van arbeidersorganisaties anders, maar zelfs de door Marx en Engels geleide *Neue Rheinische Zeitung* was aanvankelijk „orgaan van de democratie” en door generlei banden gebonden met een zelfstandige arbeiderspartij — een omstandigheid, waarop Lenin bijvoorbeeld wijst in zijn in 1905 gepubliceerde werk „*Tweeërlei tactiek van de sociaal-democratie*”³⁾

In dit werk hield Lenin zich in het bijzonder bezig met het karakter en de verschillende fasen van revoluties. In het achter-

gebleven Rusland stond het voltrekken van de burgerlijk-democratische revolutie toen nog op de agenda en Lenin zette aan de hand van de ervaringen uit 1848—1849 uiteen, hoe de burgerlijk-democratische revolutie in de imperialistische ontwikkelingsfase van het kapitalisme, direct een schakel in de keten naar de socialistische revolutie was. Het proletariaat was verder tot ontwikkeling gekomen en zijn betekenis als revolutionaire kracht toegenomen. „Bij ons kan er bijvoorbeeld,” aldus Lenin in dit werk, „geen sprake zijn dat revolutionaire kranten van het proletariaat los staan van de sociaal-democratische partij van het proletariaat, dat zij ook maar een ogenblik eenvoudig als „organen van de democratie” zouden kunnen verschijnen”.

Sinds 1848 hebben burgerlijk-democratische revoluties een diepere inhoud gekregen, een nieuwe dimensie. In een reeks van tropische economisch achtergebleven landen met een overgrote massa van onder feodale verhoudingen levende boeren wordt zij nog als naastbijliggend doel gesteld.

De arbeidersklasse ziet zich daarbij geplaatst tegenover het vraagstuk: hoe zich op te stellen tegenover boeren en nationale bourgeoisie, hen als bondgenoten te winnen en tegelijkertijd een eigen politieke partij als onafhankelijke en zelfstandige klasse-organisatie te scheppen en te handhaven.

Het proletariaat bewees in 1848 door inzet en positie de kracht van de maatschappelijke toekomst te zijn. De strijd werd uitgetild boven de gebruikelijke conflicten tussen bourgeoisie en adel — zij kreeg een nieuwe historische dimensie door het optreden van de arbeidersklasse, die als einddoel het socialisme stelde en sindsdien de hoofdfactor in de strijd voor maatschappelijke ontwikkeling is gebleken.

J. MORRIËN

1) Karl Marx - De achttiende Brumaire van Louis Bonaparte. Pegasus, Amsterdam, 1970.

2) Zo schreef Marx onder meer: „De onvermijdelijke generale staf van de vrijheden van 1848, de vrijheid van persoon, van drukpers, van het woord, van vereniging en vergadering, van onderwijs en religie enz. kreeg een constitutionele uniform, die hen onkwetsbaar maakte. Elke van deze vrijheden wordt nl. als het *onvoorwaardelijke* recht van de Franse burger geproclameerd, maar steeds met de kanttekening, dat zij onbeperkt is voorzover zij niet door de „*gelijke rechten van anderen* en de *openbare veiligheid*” wordt beperkt, of door „*wetten*” die juist deze harmonie van de individuele vrijheden onder elkaar en met de openbare veiligheid tot stand moeten brengen”. En over de wijze, waarop Louis Bonaparte de „vermoeide” Nationale Vergadering met voortdurend nieuwe ministerscombinaties beetneemt en ondermijnt: „In november 1849 had Bonaparte met een *niet-parlementair* ministerie genoeg genomen, in januari 1851 met een *buiten-parlementair*, op 11 april voelde hij zich sterk genoeg een *anti-parlementair* ministerie te vormen, dat de votums van wantrouwen van beide Vergaderingen, van de Constituante en de Leeslatieve, van de republikeinse en de royalistische, harmonisch in zich verenigde.”

3) W. I. Lenin - Tweeërlei tactiek van de sociaal-democratie in de democratische revolutie. Pegasus, Amsterdam, 1972.

Kiestelsel als onderhandelingsobject

Het kiestselsel is, opnieuw, onderhandelings-object bij de kabinets-formatie. Dat maakt het schrijven van een tijdschriftartikel daar-over enigszins riskant. Niemand immers kan voorspellen, hoe de kaarten zullen liggen op het ogenblik dat het de lezer bereikt. Is Ruppert, of een zelfde roos onder een andere naam, tegen die tijd nog aan het informeren of formeren?

Is er inmiddels reeds een soort regeringsprogram in werking en wat zegt dit over het kiestselsel?

We kunnen slechts uitgaan van de situatie op het ogenblik dat dit stuk geschreven wordt, de periode van informatie met betrekking tot een extra-parlementair kabinet.

Maar de meeste feiten die nu op tafel liggen zullen daar in de komende weken niet meteen vanaf vallen.

* * *

Het kiessysteem speelt, zoals gezegd, bij de onderhandelingen over de nieuwe regeringsvorming een rol van belang; het doemt op in diverse stukken die aan de kabinets-informateur overhandigd worden, het wordt in de pers uitvoerig besproken.

Een en ander gebeurt met nog groter nadruk dan in 1967, toen de nieuwe fase van de discussie, waarin we nu verkeren, van de grond kwam — en zeker dan in 1971.

In 1967 was D'66 voor het eerst opgetreden, met verandering van het kiestselsel als hoofdeis. Het bij de verkiezingen door die partij behaalde resultaat vormde mede de aanleiding tot een uitgebreide discussie. Bij de kabinetsformatie van die dagen, welke de regering-De Jong tot resultaat had, werd afgesproken dat een staatscommissie de hele kwestie op de helling zou zetten. Het zou de commissie Cals-Donner worden, die tenslotte met een uiterst geringe meerderheid adviseerde tot een systeem, waarbij het land in kiesdistricten zou worden ingedeeld en de minister-president apart gekozen zou worden.

Toen de regering het voorstel niet overnam, dienden PvdA, D'66 en PPR een initiatiefwet van die strekking in, die vervolgens door de Tweede Kamer met overweldigende meerderheid verworpen werd.

Aan de discussie over een andere initiatiefwet, afkomstig van de KVP, met het doel een drempel van 3 zetels voor toelating tot de Tweede Kamer in te stellen, kwam het parlement niet eens toe. De tegenzin tegen een drempelsysteem, toch al niet gering, was vergroot door de tweederangs-argumentatie, waarvan de indieners hun voorstel hadden voorzien.

* * *

leidde tot het kabinet-Biesheuvel) heeft het kiessysteem geen rol van betekenis gespeeld.

De ondubbelzinnige afwijzing van districtenselsel met gekozen minister-president had net plaatsgevonden en de VVD, die onmiddellijk een hoofdrol speelde bij de formatie, moest als vanouds van een wijziging van het kiestselsel niets hebben. In het regeringsprogram kwam dientengevolge slechts de mededeling voor, dat men niet van plan was een districtenselsel in te voeren. Tegenover de kiesdrempel werd een dergelijk veto niet geplaatst. De VVD was hier eveneens tegen, maar wilde daar, gezien het feit dat er al een initiatief-wet van de KVP op tafel lag, geen breukpunt van maken.

De verdere schriftelijke discussie over dit laatste ontwerp maakte onder de regering-Biesheuvel slechts trage voortgang. Wel bleek uit de schriftelijke standpuntbepalingen, dat er een zeker overleg gaande was geraakt tussen personen van PvdA en KVP, over de vraag of men elkaar niet kon vinden op een compromis.

In welke richting dit compromis zou gaan werd duidelijk, toen de KVP na de breuk in het kabinet-Biesheuvel met haar program kwam. Daarin werd nu de invoering van een districtenselsel opgenomen.

Op zichzelf geeft de hierdoor ontstane situatie een gaaf inzicht in de paniekerigheid, waarmee in KVP-kringen aan dit ontwerp geknutseld wordt. Bij de Tweede Kamer ligt dus een door de KVP ingediende initiatiefwet, die behoud van de evenredige vertegenwoordiging beoogt, maar daarbij een drempel wil inbouwen. Terzelfdertijd ligt er voor het publiek een KVP-program, waarin de evenredige vertegenwoordiging vervangen wordt door een districtenselsel.

Alleen lieden die bezeten zijn door angst voor het vonnis van de kiezers kunnen het in hun hoofd halen, dergelijke krankzinnige salto-mortales met betrekking tot onze staatsinrichting uit te voeren.

De reden voor de plotseling opgekomen wijzigingsdrift van de KVP ligt voor de hand.

Bij de verkiezingen van 1967 behaalde ze nog 42 zetels (dat was ooit, onder Romme, een keer 50 geweest).

Kort na die verkiezingen onderging ze een aderlating, doordat drie man uitstapten die later de PPR zouden vormen.

In 1971 slonk het zetelaantal verder tot 35 en bij de jongste verkiezingen, die slechts anderhalf jaar later plaatsvonden, werd dit 27. Zelfs de plotselinge medewerking van de KVP aan de afschaffing van de opkomstplicht, gemotiveerd door de gedachte dat haar weglopers beter niet dan op een andere partij konden stemmen, kon de razendsnelle achteruitgang niet tegenhouden.

Aanvankelijk werd blijkbaar verondersteld, dat de instelling van een kiesdrempel een PPR-achtige afsplintering zou afschrikken en dat hierdoor de schaapjes bijeen gehouden zouden kunnen worden. Het verloop der dingen maakte die veronderstelling illusoir. De ontbinding van de KVP nam proporties aan, die ver

uitgingen boven de omvang van dit of dat splinterpartijtje. Van-
daar de omschakeling naar de propaganda voor een effectiever
gedacht systeem, het districtenstelsel.

* * *

Wat de KVP-leiders hiermee beogen laat zich in drie hoofdpunten
samenvatten.

In de eerste plaats zou een districtenstelsel, vooral indien het
wordt ingesteld door een rechtse regering die op een rechtse
Kamermeerderheid steunt, de KVP en andere confessionele par-
tijen een reeks zetels toeschuiven, die nu aan andere partijen toe-
vallen.

Zeteldiefstal dus, met voortzetting van een rechtse politiek als
hoofddoel.

Voorts zal een districtenstelsel, wil het werkelijk grote getals-
matige effecten opleveren, de lijstverbinding vragen van de drie
confessionele partijen, hetgeen een belangrijke stap op weg naar
de door de KVP-leiding zozeer begeerde samensmelting van
KVP, CHU en AR zou zijn.

En, last but not least, een districtenstelsel zou duidelijk passen
in het overwegende patroon van de EEG; het zou in het bijzonder
het Nederlandse kiesstelsel meer doen aansluiten bij het West-
duitse.

Bij alle drie de beweegredenen een nadere toelichting.

De staatscommissie Cals-Donner had, bij wijze van rekenmodel,
het land ingedeeld in 12 districten, in elk waarvan 10 tot 15 zetels
te verdelen zouden zijn.

Die districten waren, uiteraard, vrij willekeurig samengesteld. Zo
zou de ene helft van de kieskring Nijmegen bij de kieskring
Arnhem, de andere bij de kieskring Utrecht gevoegd worden. De
kieskringen Amsterdam en Haarlem zouden ieder de helft van
de kieskring Den Helder krijgen en Rotterdam en Den Haag ieder
de helft van Leiden. In het Noorden en Zuiden zouden bestaande
kieskringen gedeeltelijk worden samengevoegd.

Omdat dit rekenvoorbeeld nu eenmaal tot stand was gekomen,
zijn ook anderen het verder gaan gebruiken.

Met name de VVD-ster mr. Kappeyne van de Coppello, een
ijverig activiste tegen wijziging van het kiesstelsel, heeft bereke-
ningen geproduceerd over de zetelverdeling bij een 12-districten-
stelsel volgens de Cals-Donner-indeling. Zij heeft die uitgewerkt
voor een hele reeks van combinaties, zowel voor de verkiezingen
van 1971 als voor die van 1972.

Met haar toestemming geven wij hier dit overzicht, waarbij twee
aantekeningen gemaakt dienen te worden.

De eerste is dat met name de cijfers voor de laatste verkiezingen
nog niet geheel waterdicht zijn en dat herberekeningen hier mis-
schien nog kleine wijzigingen zouden opleveren.

De tweede aantekening is, dat de CPN buiten de combinaties is
gehouden. Dat punt is van belang als men ziet wat de zetelaan-

tallen zouden zijn indien enerzijds PvdA, PPR en D'66, ander-
zijds KVP, CHU en AR hun lijsten verbonden zouden hebben.
In dat geval zouden de eerste drie samen 69 zetels en de CPN
3 zetels krijgen. Het is lang niet onwaarschijnlijk dat berekenin-
gen zouden aantonen, dat een combinatie een meerderheid zou
opleveren. Die meerderheid zou er zonder combinatie zelfs al
zijn, als PvdA, PPR en D'66 als enigen tot lijstverbinding zouden
overgaan: 71 voor die drie en 5 voor de CPN.

(Voor staat en toelichting zie volgende pagina.)

* * *

Waar het om gaat moge uit deze cijfers duidelijk zijn.

De gezamenlijke confessionele partijen hebben bij de jongste ver-
kiezingen een zware nederlaag geleden. De KVP verloor 8 zetels,
de CHU 3, terwijl alleen de AR er een won. Hun totaal is ge-
slonken tot 48.

Zodra nu tot een districtenstelsel zou worden overgegaan, zou dit
zetelaantal aanmerkelijk stijgen.

Die stijging zou groter zijn, als men tot een combinatie van de
drie confessionele partijen zou komen.

En daar speelt de tweede overweging van de KVP-leiding.

Zes jaar geleden verkondigden Schmelzer, Biesheuvel en Mellema
namens de drie aan al wie het weten wilde hun toekomstige
politieke samengaan: „Samen uit, samen thuis” was de leus —
wat dat dan ook moge hebben betekend.

Inmiddels is het met die eenheid niet best gegaan.

KVP en CHU, die het meest met de deconfessionalisering te
maken hebben, zijn in steeds sterkere mate gaan proberen de te
vormen eenheidspartij in een niet-confessionele richting te krijgen.
De AR echter, voornamelijk steunend op de gereformeerde kerk-
gangers, wenst alleen een samengaan indien de nieuwe partij een
duidelijk confessionele grondslag heeft.

Dat althans is de vorm, waarin het verschil van mening zich aan
ons voordoet. In elk geval stagneert de zaak, en de verkiezings-
uitslag heeft bij de AR de animo voor samensmelting niet groter
gemaakt.

Invoering van een districtenstelsel nu zou, zoals uit de cijfers
blijkt, een geweldig drukmiddel betekenen om die eenheid toch
tot stand te brengen.

Het voornaamste punt blijft daarbij, dat de verkiezingsuitslag
van 1972, indien een districtenstelsel zou hebben bestaan, de
voortzetting van het kabinet-Biesheuvel veel waarschijnlijker zou
hebben gemaakt dan nu het geval is. Een combinatie van confes-
sionelen en VVD zou nog steeds de meerderheid hebben die ze
nu, onder de evenredige vertegenwoordiging, verloren heeft. Al-
thans, zoals gezegd, zolang de CPN geen deel zou hebben aan
de andere combinaties.

Joost mag de ernst van onze oud-CNV-bestuurder bij dit alles beoordelen, maar één effect van deze werkwijze lag voor de hand, namelijk de steeds meer verbreide conclusie over de „onregeerbaarheid” van het land.

Sinds mensenheugenis heeft rechts geregeerd in dit land, in allerlei vormen, bedekt of onbedekt, en altijd slecht.

En niemand had het over „onregeerbaar”. Maar niet zo gauw takelen de rechtse posities af, krijgt de KVP zware klappen, wordt de partij van Udink en Van Veen verslagen, of we zijn „onregeerbaar” en de kabinetsformatie wordt zodanig ge-enseeneerd, dat men het nog bijna zou geloven ook.

En dus, vanwege die onregeerbaarheid, moet het kiesstelsel veranderd worden.

Dat kan dan mooi het odium wegnemen, dat de KVP op ander-mans zetels uit is en op het vermijden, op kosten van die ander, van eigen ondergang.

Het ligt voor de hand, dat de spreuk der onregeerbaarheid wordt uitgesproken met een knipoog naar sommige PvdA-ers, die ook al zitten te rekenen hoe ze zich de zetels van andere partijen kunnen toeëigenen. Vanuit die kring zijn de laatste jaren reeds verschillende malen publiekelijk verlekkerde blikken geworpen op berekeningen, zoals wij die hierboven hebben afgedrukt. Het vuurtje is nog aangewakkerd, sedert D'66 in de „progressieve combinatie” werd opgenomen.

Ironischerwijs is het nu juist echter een van de eerste propagandisten van een districtenstelsel, als men wil zelfs de theoreticus daarvan, drs. Gruyters, die de ontoereikendheid van dit systeem voor zijn doeleinden heeft aangetoond.

In een drietal artikelen in Het Parool is ook Gruyters aan het cijferen geslagen. Hij heeft eerst het effect van een kiesdrempel uitgerekend, als die (volgens het Westduitse systeem) 5 pct. zou bedragen, d.w.z. 8 zetels. Zijn berekeningen kwamen hier op neer, dat het op grondslag van de laatste verkiezingen zijns inziens maximaal haalbare, een combinatie van PvdA, D'66, PPR en PSP, niet verder zou komen dan 65 zetels, dat de confessionele drie er 53 zouden halen en VVD en DS'70 samen 32. Zelfs zonder DS'70 zou de VVD nog vooruitgaan, zodat er een gebeitelde meerderheid voor het kabinet-Biesheuvel zou resulteren — met een nog verder toegenomen gewicht van de VVD.

De drempel helpt Gruyters dus geen zier.

Zijn volgende berekeningen betroffen een districtensysteem.

Daarbij moge er de aandacht op worden gevestigd dat Gruyters niet, zoals de commissie Cals-Donner deed en zoals mr. Kappeyne v. d. Coppello gedaan heeft, met 12, maar met 11 districten werkt. Gruyters vormt daartoe andere combinaties dan voor-noemden, een interessant voorbeeld van de willekeur, die zijn inrede doet als men die weg opgaat. Terwijl algemeen wordt gesteld dat de zaak „eerlijker” is naarmate er minder districten zijn, blijkt uit zijn berekeningen dat er reusachtig veel afhangt

van de vraag, hoe men de grenzen van een district precies laat lopen.

Dat wordt nog eens bevestigd door een berekening van een parlementaire redacteur van De Tijd, Hans Post, die op zijn beurt 9 districten in elkaar geknutseld heeft en die daarbij dan nog weer eens het onderscheid maakt of men een „drempel” van een hele zetel per district hanteert, dan wel de grootste gemiddelden per zetel als uitgangspunt neemt.

Ter vergelijking zetten we hier de resultaten van de drie berekeningen, die alle van hetzelfde systeem uitgaan, naast elkaar.

	Kappeyne	Gruyters	Post I (met drempel)	Post II (zonder dr.)
PvdA	57	55	60	53
KVP	36	32	35	31
VVD	26	27	30	26
ARP	13	14	15	14
CPN	5	4	2	3
PPR	3	5	2	6
CHU	5	6	4	6
D'66	3	3	—	5
DS'70	2	5	2	3
SGP	—	1	—	1

(De heer Post heeft blijkbaar in zijn tweede kolom een foutje gemaakt, waardoor er twee zetels zoek zijn.)

* * *

Hoe men tot al deze verschillende cijfers komt, hangt zoals gezegd sterk af van de districten-combinatie die men zoekt. Dat kan met een eenvoudig voorbeeld worden geïllustreerd. In de Zaanstreek heeft de CPN 17,5 pct. van de stemmen gekregen, ofwel 12.500, hetgeen neerkomt op een kwart zetel.

Die Zaanstreek is echter veel te klein om zelf een district te vormen. Ze moet dus bij een andere streek worden gevoegd. Ze kan worden samengevoegd met een district waar de CPN anders net iets te kort zou komen voor een zetel en daarmee die zetel veilig stellen. Ze kan ook gecombineerd worden met een district waar die zetel precies „binnen” is; ze kan tenslotte gecombineerd worden met een district waar de CPN zo weinig stemmen heeft, dat ze met die 12.500 Zaanse stemmen toch niet aan een zetel komt. In de beide laatste gevallen gaat dus dat grote stemmenpercentage in de Zaanstreek, dat landelijk nogal wat politieke betekenis heeft, bij de zetelverdeling totaal verloren. Een ander voorbeeld: In Rotterdam is de CPN tot 7,7 pct. van de stemmen gekomen. Zou Rotterdam een district vormen samen met gemeentes, waar de CPN ook vrij sterk is, dan zou dat een zetel kunnen opleveren. Wordt het daarentegen gecombineerd, bijvoorbeeld, met Zuidhollandse (en Zeeuwse) eilanden, dan zakt

het CPN-percentage drastisch. Bovendien wordt dan de vraag belangrijk, of men in een district een volle zetel moet halen (zoals nu landelijk), dan wel of men de zetels krijgt toegewezen naar het grootste gemiddelde aantal stemmen dat men per zetel heeft — of, een herhaaldelijk bepleite variatie, op basis van het grootste overschot (d.w.z. dat men, als alle „volle” zetels zijn uitgedeeld, voor de verdeling van de restzetels kijkt wie de meeste nog niet met een zetel gehonoreerde stemmen heeft).

Bovenstaande voorbeelden, toegepast op de CPN, gelden natuurlijk over de hele linie, zoals het staatje laat zien.

De grote profiteurs zijn bij voorbaat diegenen die een regeringsmeerderheid voor hun computerberekeningen kunnen bijeenbrengen. Gezien de knoei-houding van de confessionele partijen tegenover de kiesrecht kwestie moet men, zeker wat hen betreft, op dit punt geen enkele illusie koesteren.

Komen we nu weer terug bij de heer Gruyters, die ons op deze paden gevoerd heeft.

Zijn berekeningen tonen hem aan, dat hij met zijn districtenstelsel, hoe ook combinerend, op grond van de uitslag van 1972 niet in de buurt van een regeringsmeerderheid voor PvdA-PPR-D'66 kan komen, dat daarentegen confessionelen en VVD daar samen wel degelijk aan toe zijn.

En dus roept Gruyters moedeloos uit dat het maar weer „malaise” is.

Reden, waarom hij weer terugvlucht naar zijn stokpaardje, de gekozen minister-president. Maar als we dat wat hij nu schrijft vergelijken met zijn geestdrift voor een dergelijk systeem anno 1966, dan is daar blijkbaar ook de aardigheid al voor een deel van af.

* * *

Districtenstelsel en gekozen minister-president, dat was de inhoud van de „staatkundige vernieuwing” waarmee D'66 zich 6 jaar geleden aan de kiezers presenteerde.

In die tijd had de PvdA-leiding al het ene rapport na het andere geproduceerd om aan te tonen dat we nodig van de evenredige vertegenwoordiging, althans in de huidige vorm daarvan, af moesten en de 7 zetels die D'66 bij de verkiezingen van 1967 haalde maakten een dermate diepe indruk, dat men bereid bleek, ter wille van een toekomstig samengaan, de leus van de gekozen minister-president met huid en haar over te nemen. Dat leidde tenslotte tot het eerder genoemde wetsvoorstel van Van Thijn, Goudsmit en Aarden, hetwelk door de Tweede Kamer met een meerderheid van twee tegen een verworpen werd.

Bij die gelegenheid werd overigens door de indieners verklaard, dat voor hen districtenstelsel en gekozen minister-president onlosmakelijk aan elkaar verbonden waren; m.a.w., een districtenstelsel z o n d e r een gekozen minister-president was onacceptabel.

In hoeverre dat bij de PvdA nog steeds het geval is, is niet duidelijk. Voor D'66 lijkt het wel degelijk nog steeds zo te zijn. Zeker is, dat men van PvdA-zijde over die gekozen minister-president, kort geleden vooral nog een show-nummer van Van Thijn, nu niet veel meer hoort. Alleen Van Mierlo spreekt er iedere keer over als hij weer in het land is — maar hoe zwaar weegt nog het woord van Van Mierlo?

Zeker is in elk geval, dat de hele gedachte van een gekozen minister-president, duidelijk en openlijk geënt als ze was op het Amerikaanse systeem in de dagen dat John Kennedy hier zwaar in de mode was, sedertdien veel van haar luister heeft verloren. Want het wandelende voorbeeld van het door Van Mierlo en Gruyters voorgestelde is nu niet meer Kennedy, maar Nixon. En de grote Kerstterreur van deze winter heeft iedereen doen inzien, hoe het systeem werkt. Een gekozen Leider, die het bevel kan geven tot massavernietiging, zonder dat er in het hele staatsysteem één macht is ingebouwd die daaraan een eind kan maken. Men kan nog zeggen, dat in Amerika altijd dit systeem bestaan heeft — al is het niet iets om een land mee te feliciteren. Maar indien met in een land dat het systeem van de parlementaire democratie sedert een eeuw kent — een systeem waarin een Kamermeerderheid een regering ten val kan brengen — als men daar overgaat tot een staatsinrichting die één man, voor vier jaar gekozen, de feitelijke macht in handen legt — dan begeeft men zich op autoritaire paden, die maar al te licht in fascisme over kunnen gaan.

Overigens laat de campagne die drs. Den Uyl in de verkiezingsactie heeft gevoerd voor zijn schaduw-regering ons nog andere bedenkelijke kanten van het voorstel zien.

Vanaf het ogenblik dat zij hun tegen-regering presenteerden, hebben Den Uyl en de zijnen er bij de kiezers de volle nadruk op gelegd, dat zij moesten kiezen voor die kandidaat-regering. Dat wil zeggen, dat men in feite mensen kandidaat stelde die geen kandidaat waren (Rolink, Van Dam e.a.) terwijl mensen die wel kandidaat waren, in het hoofdstuk niet voorkwamen.

Men krijgt daarmee de wonderlijke situatie, dat de Tweede Kamerkandidaten ter verkiezing werden aangeboden als stem-vee voor mogelijke aanstaande ministers, die zelf geen kandidaat waren. Je kon de mensen op de lijst kiezen, opdat anderen in de regering zouden komen.

De functie van volksvertegenwoordiging en volksvertegenwoordigers werd hier dus, bewust of onbewust, naar de tweede rang verwezen en hun nut lag voornamelijk in hun aantal, dat al tevoren als een stemblok werd gepresenteerd.

Dat is het gevolg van het hele gedoe rondom het steeds weer gehoorde verhaal dat „het volk zijn eigen regering moet kunnen kiezen”.

Nee, het volk kiest — met alle beperkingen die het hele burgerlijke systeem daarbij opwerpt — zijn eigen vertegenwoordiging.

En een regering dient van zodanige aard te zijn, dat die op een meerderheid van die vertegenwoordiging steunt.

Dat geeft ook de mogelijkheid, om tussen verkiezingen door invloed uit te oefenen en zelfs een beleid te veranderen.

De volksvertegenwoordigers kunnen bewerkt worden, onder druk van de massa-actie gezet worden en dit kan invloed op een regering uitoefenen. Een regering die eenmaal gekozen is, onder de vooronderstelling van een trouw stemblok in het parlement, is veel minder bereikbaar voor acties vanuit de massa dan een regering, die elk moment door een botsing met het parlement ten val kan worden gebracht.

* * *

We leven, als dit geschreven wordt, nog geen acht weken na de verkiezingen. Het aandringen van KVP en CHU, de grote verliezers bij de verkiezingen, op een districtenstelsel neemt hoogst nerveuze vormen aan, de gekozen minister-president van die andere verliezer, Van Mierlo, komt in elk van zijn publieke uitingen om de hoek kijken en ook het verformfaaide DS'70 is al aan het uitdenken van knoeierijen geslagen: Een kiesdrempel, maar niet voor wie al drie verkiezingen heeft doorstaan.

Over de grondwet heeft niemand het daarbij. De knoeiers gaan er blijkbaar van uit dat met een voldoende Kamermeerderheid van alles, of het nu een districtenstelsel of een drempel is, onder de brede hoed van die grondwet geschoven kan worden — iets, waar ze zich nog wel eens lelijk in zouden kunnen vergissen.

Ondertussen valt eveneens op, dat de PvdA, anders dan D'66, tot nu toe het kiesstelsel niet als een van de meest urgente punten naar voren heeft geschoven.

Het is mogelijk, dat de jongste uitslag daar enkele waarschuwing-lampjes heeft doen aangloeien.

Want waarom is de KVP, waarom de CHU opeens zo'n felle stelselhervormer geworden?

De een verloor bij de laatste verkiezingen, nota bene anderhalf jaar na de voorgaande, bijna 20 pct. van haar stemmenpercentage, de ander zelfs bijna een kwart.

Voor iedereen die rekenen kan is duidelijk, dat beide groeperingen door de wijziging van het kiesstelsel de eigen ondergang willen afwenden, dat men de kiezer, onder het aanroepen van de democratie, wil verbieden om het democratische vonnis aan beide rechtse partijen te voltrekken.

Het lijkt er op, dat ook bij de PvdA dit besef begint te groeien en dat men zich gaat afvragen, of men door het propageren van een wijziging in het kiesstelsel niet doende is, partijen kunstmatig in stand te houden waarvan men zelf altijd gesteld heeft, dat ze nodig dienen te verdwijnen.

Het zou ook al te gek zijn om, als men meer dan een kwart eeuw de doorbraak gepredikt heeft, op het ogenblik dat de kiezers zelf die doorbraak voltrekken met middelen als kieswet- en grondwetverkrachting het proces te verhinderen.

M. BAKKER

De zogeheten grenzen van de groei

Met „zogeheten” is hier *niet* bedoeld, dat de groei in kwestie in werkelijkheid geen grenzen zou kennen. Het betreft verschijnselen als bevolkingsgroei, toeneming van het gebruik van natuurlijke rijkdommen en milieubederf.

„Zogeheten” evenwel zijn de grenzen die *bepaalde personen en instellingen* hier menen te moeten trekken. De hedendaagse „begrens-de-groei”-acties vinden hun oorsprong, met name voor wat betreft de financiering, in zekere grootkapitalistische kringen. Het voornaamste stuk spuurwerk waarop die acties leunen, is verricht met geld van de Westduitse *Volkswagenstiftung* door medewerkers aan een instituut dat gecontroleerd wordt door heersende kringen in de Verenigde Staten: het Massachusetts Institute of Technology (MIT) te Boston. Op schrift gestelde resultaten zijn in grote aantallen exemplaren op de markt gebracht door de *Club van Rome*, een vereniging uit kringen van grote ondernemers. (Zie: „Rapport van de club van Rome: de grenzen aan de groei” door D. Meadows, Nederlandse vertaling, verschenen in 1972 bij uitgeverij Het Spectrum.)

De voornaamste conclusies die uit het spuurwerk worden getrokken, blijken van *politieke* aard. Het zijn *die* conclusies waarop zowel degenen die de research hebben geleid (o.a. J. W. Forrester) als ook de geldschieters (met name bij monde van A. Peccei) de meeste nadruk leggen . . . , daarbij tegelijkertijd ontkennend dat zij politiek bedrijven. En het zijn *die* conclusies die onhoudbaar blijken bij gemis aan een wetenschappelijke grondslag.

De voorstanders van de hier bedoelde begrenzing van de groei stellen:

a) die begrenzing kan en moet beginnen met beperking van de (wereld)bevolkingsaanwas; deze aanwas moet liefst tot nul worden teruggebracht;

b) alleen dit kan leiden tot de (volgens hen) nodige stabilisatie van industrialisering, voedselwinning en verbruik van natuurlijke rijkdommen, alsmede tot voldoende vermindering van milieubederf en tot herstel van het milieu;

c) hiermee zijn de zaken aangegeven waar het *allereerst* om draait en — zo zeggen zij — indien dit nu maar gebeurt, is de voornaamste grondslag geleverd voor bevredigende welvaart en welzijn van het mensdom;

d) laat men één en ander na, dan zal de mensheid door extra zware sociaal-economische rampen worden getroffen, mogelijk zelfs door de totale ondergang en wel als gevolg van milieuaantasting en/of gebrek aan energiebronnen en/of verhogering en/of ruimtegebrek.

Wat niet verwerkt is

Bij dit MIT-onderzoek en soortgelijke pogingen is *niet* opgenomen

in de berekeningen: het gebruik van het geproduceerde door resp. ten behoeve van diverse bevolkingslagen. En evenmin is onderzocht de samenhang tussen dit gebruik van het geproduceerde enerzijds en de maatschappelijke eigendomsverhoudingen anderzijds. De vraag, of het verschil maakt, of er al dan niet binnen een maatschappij een klasse bestaat die beschikt over de voornaamste voortbrengingsmiddelen tegenover een meerderheid van de bevolking die niet over produktiemiddelen beschikt, wordt in dit onderzoek zelfs niet opgeworpen. En dienaangaande is er door de MIT-speurwerkers dus ook niets berekend. De Club van Rome en zijn wetenschappers verklaren, dat zij zich niet politiek (willen) uitspreken en dat zij zich daarom niet met produktiestelsels (in de zin van socialistisch tegenover kapitalistisch) hebben beziggehouden.

Door evenwel de zoëven genoemde factoren niet te betrekken in de becijferingen, verdoezelt men gewild of ongewild hun mogelijke invloed op de maatschappelijke processen die men zegt te bestuderen. Dit op zichzelf betekent al, dat men — ongeacht wat men verklaart te willen — een bijzonder *slecht soort politiek* bedrijft, nl. door het gewicht van de politieke factoren niet te onderzoeken.

„Morele hulpbronnen”

Aan de Club van Rome is het ondertussen niet ontgaan, dat er volgens de grote meerderheid van de mensen in „het westen” en in ontwikkelingslanden wel één en ander ontbreekt aan de „verdeling van de rijkdommen”, zowel binnen elke gemeenschap als tussen de gemeenschappen. Die verdeling van de rijkdom moet „verbeterd” worden. De enige weg die de Club van Rome aan geeft, is het beroep op „morele hulpbronnen van de mensheid” (Rapport van de Club van Rome, blz. 186). En op blz. 5 van bulletin nummer 3 van juni 1972 van de Club van Rome afd. Nederland wordt geconstateerd, dat er hiertoe een „mentaliteitsverandering” moet plaats hebben. Over de te bewandelen wegen zwijgen zij verder. Wel is aangaande kopstukken van de Club van Rome bekend, dat zij geen boterham zien in verandering van de „westelijke” eigendomsverhoudingen ten opzichte van maatschappelijke produktiemiddelen en hun opbrengst. Met name de Club-van-Rome-woordvoerder A. Peccei, zelf een grote ondernemer, heeft zich dienaangaande bij herhaling uitgesproken.

Een alternatieve „begrens-de-groei”-stroming

Onder degenen die zich bedienen van de leuze „begrens de groei” is ook een stroming die zich in zekere zin afzet tegen de Club van Rome. Deze stroming meent enerzijds, dat men niet behoeft te beginnen met het afremmen van de bevolkingsaanwas (die in geïndustrialiseerde landen overigens toch al terugloopt), maar dat

men vooral economisch moet inbinden en aldus de druk op natuurlijke rijkdommen en op het milieu moet verlichten. Anderzijds laat die alternatieve stroming zich *wel* openlijk in met politiek en stelt — onder het aanvoeren van cijfers — het kapitalisme aansprakelijk voor te grote milieu-verontreiniging en een ondoelmatig en te snel gebruik van natuurlijke rijkdommen. Ook de onbevredigende verdeling van inkomens (nl. ten gunste van reeds rijken en ten koste van reeds armen) wijten zij aan het kapitalisme. Tot deze stroming behoort in Amerika B. Commoner (bijv. in zijn boek „The closing circle” van 1971 en in zijn discussie met Club-van-Rome-aanhangers als P. R. Ehrlich).

Maar methoden om van het kapitalisme af te komen, worden door deze alternatieve „begrens-de-groei”-propagandisten niet uitgestippeld en zij blijven het accent leggen op de volgens hen bestaande noodzaak om toch vooral, waar enigszins mogelijk, economische groeiverschijnselen te begrenzen. In Nederland is B. van der Lek (Het Milieuboekje, 1972) een vertegenwoordiger van deze richting.

Het betreft hier echter eveneens een verkeerde visie die tot een verwerpelijke aanpak leidt, hoewel de kritiek op het kapitalisme op zichzelf juist is. Zeker dienen we soms groei te begrenzen, zowel onder kapitalistische als onder gewijzigde, i.c. socialistische produktievoorwaarden. Maar ten eerste behoren we van het begrenzen van de groei geen algemeen beginsel te maken en ten tweede behoren we het niet als een hoofdzaak te beschouwen. En dit zij gezegd zowel tegen de Club van Rome als tegen de alternatieve groep.

Het zwaartepunt van politiek-economische en sociaal-economische actie behoort niet te liggen in het streven naar of in verwezenlijking van begrenzing van de groei — zelfs niet in die gevallen dat zulke begrenzing noodzakelijk is — maar dit zwaartepunt moet liggen in bewustmaking en activering van de werkende bevolking ter verdediging van de sociaal-economische en politieke belangen van die bevolking.

Daarom werkt de leuze „begrens de groei” — ook indien zij vergezeld gaat van kritiek op het kapitalisme — veeleer politiek verduisterend dan politiek verhelderend. De belangen van de overgrote meerderheid van de wereldbevolking zijn niet gebaat en het politiek bewustzijn van de massa’s wordt niet verruimd door een strijd met als voornaamste doel de beperking van de economische groei (terwijl al het overige en met name de politieke achtergrond of helemaal niet vermeld of in het vage wordt gelaten). Daarentegen zijn de belangen van de wereldbevolking gediend en wordt het politiek bewustzijn van de massa’s verruimd door doeltreffende strijd tegen maatschappelijke stelsels die de oplossing van al dit soort vraagstukken in de weg staan.

Zich niet blind staren op ecologie

Uit de geschiedenis valt de les te trekken, dat het *feitelijk* onjuist

is de welvaarts- en welzijnsmoeilijkheden die het mensdom thans bedreigen of teisteren, vooral toe te schrijven aan verstoring van het ecologisch evenwicht, dat wil zeggen het evenwicht in de natuur, in het bijzonder het evenwicht tussen de mens en zijn omgeving.

Ecologische crisissen zijn niet de enige en ook niet de ingrijpendste sociaal-economische catastrofe-verschijnselen, alle hetzij veroorzaakt (zie onder), hetzij sterk bevorderd door achterhaalde politiek-economische systemen, stelsels die niet meer in overeenstemming zijn met het peil van wetenschap en techniek en met aard en doelmatig gebruik van de bestaande en technisch realiseerbare produktiemiddelen. Daardoor kunnen zulke systemen de wereldbevolking niet meer dienen. Onder zulke stelsels blijven welvaarts- en welzijnstekorten (honger en armoede) optreden bij hele volken of grote delen van bevolkingen: werkloosheid als onuitroeibaar massaverschijnsel, geldontwaarding, strijd tussen politiek-economisch heersende minderheidsgroepen om grondstoffen, markten en strategische posities (gestadig uitmondende in oorlogen), produktiestagnatie en economische crisissen en dit alles *zonder dat het ecologisch evenwicht verstoord behoeft te zijn*. Deze laatste stoornis is, althans wat omvang en huidige verbreiding betreft, van recente datum.

Natuurlijk moet de werkende bevolking optreden tegen milieu-misbruik, maar juist onder kapitalistische verhoudingen is dat bijzonder moeilijk.

Wie en wat kan de groei regelen?

Het kapitalisme is gegroeid en groeit nog steeds, maar het heeft geen enkele groei nog ooit in de hand gehad en het kan de economische groei ook niet in de hand hebben, in tegenstelling tot hetgeen verdedigers van de kapitalistische produktiewijze beveren of hopen.

De kapitalistische produktiewijze heeft een zogenoemd kringkarakter (cyclisch karakter). Dit kringkarakter van een ontwikkeld kapitalistisch stelsel houdt in, dat er periodiek economische crisissen optreden, gevolgd door lichte economische opleving, hoogconjunctuur en weer teruggang en crisis. Bovendien kent het moderne kapitalisme (het door monopolies beheerste kapitalisme) als gevolg van zijn internationale verbreiding en gevorderde technische ontwikkeling permanente crisisverschijnselen in de vorm van chronische onderbezetting van produktiecapaciteit, werkloosheid en geldontwaarding. Dit zijn onvermijdelijke kenmerken van een produktiewijze die stoelt op het privébezit van grote maatschappelijke produktiemiddelen en het daaraan noodzakelijkerwijze gekoppelde streven naar kapitalistische winst en kapitalistisch gebruik van die winst.

Spreekbuizen van dit systeem — of zij nu opzettelijk of bij ongeluk het kapitalistische winstbejag dienen — plegen „vergrootde-groei“-theorieën te verkondigen, voor zover ze ten rechte of

ten onrechte rekening houden met opleving en hoogconjunctuur. Zij lanceren daarentegen „begrens-de-groei“-opvattingen, wanneer overproduktiecrisissen voor de deur staan of reeds zijn uitgebroken.

Het cyclische karakter van het kapitalisme wordt nauwelijks nog door wie ook ontkend, ook niet door burgerlijke economen. Wat die laatsten pogen te ontkennen — met de praktijk *tegen zich* tot op de dag van vandaag — is dit, dat dit kringkarakter behoort tot de basis-eigenschappen van het kapitalisme en dat een cyclisch verloop van economische processen pas verdwijnt met de verdwijning van het kapitalisme en zijn vervanging door een socialistisch systeem.

Th. R. Malthus (publikaties van 1798 en 1803) is de geestelijke vader van alle hedendaagse „begrens-de-groei“-theorieën, ook die van de Club van Rome. Hij verwachtte enerzijds wel groei van het kapitalisme — terecht zoals is gebleken — maar anderzijds kan volgens Malthus en de neo-malthusianen de (kapitalistische) produktie niet onbelemmerd groeien en gaat die groei te langzaam, doordat het natuurlijke milieu en het menselijk kunnen voortdurende absolute grenzen aan die groei stellen, welke grenzen zich volgens hem *langzamer* verruimen dan de bevolking zich uitbreidt. *Daardoor* — zeggen Malthus en de neo-malthusianen — ontstaan massawerkloosheid en armoede. Wanneer nu maar de werkende massa zich minder snel voortplant, dan verdwijnen die armoede en ellende en daarmee ook o.a. oorlog.

Marx en Engels hebben al in het licht gesteld, dat vertraging van de bevolkingsgroei of zelfs uitdunning van de bevolking onder kapitalistische verhoudingen prompt kapitalistische inperking van de produktie tengevolge moet hebben, zodat reeds hierdoor de werkloosheid naar verhouding even groot blijft. De historische ervaring (denk o.a. aan Frankrijk) heeft dit bevestigd.

Absolute en relatieve overbevolking

Absolute overbevolking is een teveel aan mensen in die zin, dat er door natuurlijke en vooral technisch-wetenschappelijke oorzaken tijdelijk of blijvend geen potentiële mogelijkheden zijn de betrokken bevolking lichamelijk en/of cultureel in voldoende mate te doen gedijen. (En daarbij is de beoordeling van „voldoende“ dan nog weer sterk maatschappelijk bepaald.)

Bij absolute overbevolkingsdruk laboreert een bevolking door een op dat moment absolute wetenschappelijk-technische onmacht aan bijvoorbeeld honger of andere welvaarts- en welzijnstekorten.

Komt zo iets voor? Er is reden om aan te nemen, dat absolute-overbevolkingsaspecten in menselijke maatschappijen niet uitgesloten zijn, maar tevens blijkt, dat, althans onder kapitalistische, koloniale en neo-koloniale verhoudingen, in een totaal overbevolkingsproces de *relatieve* overbevolkingscomponenten overheersen. *Relatieve overbevolking* is een teveel aan mensen in die zin, dat een heel volk of een deel daarvan (in de regel een meerderheid)

lijdt aan welvaarts- en welzijnstekorten, aan stagnatie en achteruitgang — o.m. in de vorm van gedwongen werkloosheid — *niet* tengevolge van absolute technisch-wetenschappelijke onmacht op aarde resp. binnen de betrokken gemeenschap maar *tengevolge van het karakter van de produktiewijze*: de manier van voortbrengen en maatschappelijk verder gebruiken van goederen.

Overbevolking in het door kapitalisme beheerste deel van de wereld

Dit is wellicht soms mede een absolute maar tevens *altijd* een relatieve overbevolking. Het proces dat in de kapitalistische wereld relatieve overbevolking oplevert, voltrekt zich in grote lijnen aldus: Eén kant van de zaak is, dat het noodzakelijkerwijze ongeordende, op concurrentie om privé-winst berustende karakter van de produktie wanproporties teweeg brengt met betrekking tot produktiemiddelen en tot produkten, zodat er gestadig in bepaalde sectoren te veel en in andere te weinig geproduceerd wordt. De andere kant van dezelfde zaak is, dat de kapitalistische produktie het naar zijn aard periodiek onmogelijk maakt, dat de bevolking de produkten in voldoende mate verbruikt. De bevolking moet die produkten van de kapitalist kopen en daartoe zijn de reële inkomens van de massa telkens weer ontoereikend. Vergelijk Marx' uiteenzettingen over loon, prijs en winst. Het draait uit op vernietiging van produkten, bedrijfs-sluitingen, vergrote werkloosheid en eventueel tenslotte nog onderproduktie!

Het kapitalisme kan, zeker heden ten dage, nooit op de best mogelijke wijze gebruik maken van bestaande technisch-wetenschappelijke voorbrengingsmogelijkheden en van de mogelijkheid om die mogelijkheden nog uit te breiden. In tijden van crisis en depressie kunnen de kapitalisten dit nog minder dan anders. Wat gaan zijn dan doen? *De groei begrenzen!*

Malthusiaanse goocheltoer

Wat betreft het hedendaagse burgerlijke gebruik van het woord „overbevolking”, dit gaat terug op de door Malthus gebezigde terminologie. Hij hechtte er de betekenis aan die we hierboven onder het hoofd „absolute overbevolking” hebben omschreven. Maar de verschijnselen en processen uit de werkelijkheid waar Malthus in zijn bevolkingsleer (zie boven) over theoretiseerde, waren in hoofdzaak louter uitingen van *relatieve* overbevolking! Die laatste werd aldus onder de tafel gewerkt. En deze goocheltoer herhalen de neo-malthusianen tot op deze dag.

Dat in een land als Nederland — of waar elders — de groei van de produktie in zijn algemeenheid afgeremd zou moeten worden met name om ons te redden van ondergang in een ecologische crisis, volgt hoe dan ook *niet* uit berekeningen van Forrester of enig ander. Neen, dit zijn *vermoedens vooraf* van de Club van

Rome en gelijkgezinden, behelzend dat bepaalde vooruitgang op het gebied van wetenschap en techniek alsmede bepaalde toepassingen van de techniek „onwaarschijnlijk” resp. „te duur” zouden zijn. Zie bijvoorbeeld blz. 140 van het Rapport van de Club van Rome.

Hoezeer zulke vermoedens een ervaringswetenschappelijke grondslag missen, kan blijken uit de technisch gefundeerde kritiek van burgerlijke zijde op het speurwerk van Meadows, Forrester c.s. Ondertussen valt, als gezegd, niet te betwisten, dat er steeds weer voor korter of langer tijd absolute grenzen aan de groei kunnen zijn en daarmee moet men steeds rekening houden. Maar tevens is *voor* alles onze aandacht vereist voor de opheffing van de *relatieve* grenzen van de groei, veroorzaakt door het kapitalistische produktiesysteem. De opheffing van *die* grenzen is het meest urgent en vormt de springplank voor optimale volkswelvaart en volkswelzijn, hoezeer wellicht daarnaast maatregelen wenselijk of onvermijdelijk zijn ter verhoeding of bestrijding van absolute overbevolkingsaspecten.

Beperking en uitbreiding

Beperkt moet worden: de *groei van ordeloosheid* in de produktie, voorts de *groei van nutteloze en schadelijke produktie* (nutteloos en schadelijk voor welvaart en welzijn van het volk, bijvoorbeeld bewapening en al hetgeen daarmee samenhangt, in ons land in het kader van de NAVO-politiek). Beperkt moet worden: *vervuiling die technisch en wetenschappelijk kan worden vermeden*. Al dit soort groei moet zelfs in zijn tegendeel verkeren.

Bevorderd moet daarentegen worden: *de groei van het reële aandeel van de massa van de bevolking in het geproduceerde*. Ten koste van het aandeel dat als winst toevalt aan de kapitalist, moet het aandeel van de massa van de bevolking groeien in de vorm van investeringen die werkelijk ten behoeve van de massa plaats hebben en in de vorm van consumptiegoederen (via reële loonstijging), dienstverlening, verbeterde arbeidsvoorwaarden en culturele ontplooiing.

Onder kapitalistische verhoudingen is dit alles weliswaar slechts in geringe mate en al met al niet duurzaam te verwezenlijken. Maar ook voor zover de strijd *tegen* kapitalistische verhoudingen *onder* kapitalistische verhoudingen wordt gevoerd, dienen de zo-even aangeduide begrenzing en bevordering van groei voorop te staan en in geen geval ooit „begrenzing van de groei” in zijn algemeenheid.

J. DE LEEUWE

In dit artikel verwerkt de schrijver de stof van een door hem gegeven college aan de Technische Hogeschool te Eindhoven op 20 september 1972 in het kader van de algemene voorlichting ten behoeve van studenten en wetenschappelijk korps, in dit geval de serie „Begrens de groei”. Deze naam was door de Eindhovense organisatoren aan de serie gegeven.

Hugo, Bluwal en de Ellendigen

Toen in 1862 de tien delen van Victor Hugo's beroemde werk *De Ellendigen* werd gepubliceerd, was het succes enorm. Het werd gelezen op de ateliers in Parijs, waar de arbeiders botje bij botje legden om de delen te kunnen kopen; en nadat ze ze allemaal gelezen hadden, lootten ze wie de roman mocht houden.

Bij de bourgeoisie leidde het verschijnen tot razernij, want Hugo schetste het volk als de tegenpool van de bourgeoisie. Alle burgerlijke vertegenwoordigers trokken fel van leer tegen het boek en Lamartin schreef onder meer: „Mijnheer Hugo, U doet veel kwaad. U geeft het volk hoop, in plaats van berusting te prediken.”

De Ellendigen blijft nog altijd de aandacht trekken. Dat bewijzen niet alleen de voortdurende herdrukken, maar ook het feit dat opnieuw een verfilming heeft plaats gevonden. De bekende filmer *Marcel Bluwal* heeft een schokkende film gemaakt en in het blad *La Nouvelle Critique* uiteengezet door welke overwegingen hij zich heeft laten leiden.

„Waarom de Ellendigen?” „Waarom Hugo?”, zo begint hij zijn uiteenzetting en vervolgt dan: In de eerste plaats om persoonlijke redenen. Dit boek heeft mij „gemaakt” en ik heb al dertig jaar zin om het te verfilmen. Mijn voorliefde voor deze roman zou, als hij alleen maar persoonlijk was geweest, uiteraard niet erg van belang zijn. Maar ik ben van mening dat dit boek na de Bijbel, Marx en Lenin het meest gelezen is. Daar zijn gegronde redenen voor, waar ik straks op terug zal komen. Daar komt bij dat een bepaalde elite groep Franse intellectuelen, met name de literatoren, er nadrukkelijk op neer kijken; en dit afwijzen drukt in feite een klassestandpunt uit, wat overduidelijk blijkt uit de beroemde kreet van Gide: Victor Hugo, helaas!, wat me altijd woedend heeft gemaakt. Ik heb dus een visie op *De Ellendigen* naar voren willen brengen die blijkt geeft van mijn waardering en bewondering.

Het boek was een geweldige bestseller bij het volk, en ik probeer al jaren om historische werken onder het bereik van een zo groot mogelijk publiek te brengen. Deze massa heeft niet de kans gekregen om mee te delen in de erfenis van de cultuur; maar zij is ook niet blasé of ongevoelig gemaakt door de kracht ervan, integendeel, zij staat er open voor.

Omdat ik me dus niet wilde beperken tot een simpele reproductie heb ik steeds de werken die ik ging verfilmen op een kritische wijze geanalyseerd, dat wil zeggen dat ik heb getracht weer te geven welke betekenis ze bij hun verschijnen voor de eerste lezers hadden. Dus een her-uitgave die zich niet beperkt tot een zakelijk uitbeelden.

Laten we niet vergeten hoe *De Ellendigen* in 1862 door het publiek

werd ontvangen. Het was een geweldige bestseller bij het volk, maar tevens een literaire kritiek die duidelijk aantoonde dat Victor Hugo een revolutionair was. Als wij nu in *De Ellendigen* het woord „socialisme” tegenkomen klinkt dat zeer voor de hand liggend. Maar in 1862 was het eenvoudige feit dat dit woord voorkwam in de grootste roman van de eeuw voldoende om de heersende klasse en haar aanhang moord en brand te doen schreeuwen.

De problemen van het bewerken

Bluwal vertelt, dat hij de bewerking en de dialogen heeft gemaakt. Het woord „bewerking” betekent dat er veranderd wordt. In het algemeen houdt de bewerking van een klassiek werk voor een film (voor de bioscoop of voor de televisie) een verraad in, omdat men eenvoudigweg aan de tekst vast wil houden. Als men zich namelijk beperkt tot de oppervlakkige anekdotische elementen van het werk, bijvoorbeeld een roman is men oppervlakkig bezien trouw aan het boek, maar daarmee worden de dieptethema's gemist. Ieder boek is eigenlijk de droom van een schrijver. En in het algemeen is de anekdote, het verhaal, hoe interessant of doorwrocht ook, niets anders dan een soort netwerk waarachter de dieptethema's zich afspelen.

Wat doet het ertoe dat Molière in zijn *Don Juan* een schema gebruikt dat niet van hemzelf afkomstig is, zijn „waarheid” ligt elders, achter het verhaal, aldus Bluwal.

In *De Ellendigen* zou een simpele weergave van het „verhaal” een nog groter verraad zijn geweest dan in andere bewerkingen het geval is. Het verhaal op niveau A is een zeer slecht melodrama. De ingewikkeldheid (ieder melodrama is ingewikkeld) samen met de toegestane tijd (twee uitzendingen van twee uur) zouden het onmogelijk hebben gemaakt om serieus in te gaan op een analyse van de thema's. Het volgende probleem deed zich voor: wat moet je zeggen om *echt* trouw te zijn? Mijn antwoord luidde als volgt: niet vast zitten aan de anekdote — volledige trouw aan het betoog en dat weergeven. Maar niet zo uitgebreid als in de roman.

Eerste keuze: ik heb me bepaalde beperkingen opgelegd om dieper op het tweede deel van *De Ellendigen* in te kunnen gaan. Maar om het boek begrijpelijk te houden heb ik opzettelijk gebruik gemaakt van een klassiek schema: een „flash-back” van 40 minuten die het mogelijk maakt het vervolg van het verhaal te begrijpen. Daarin kon ik ook de duidelijkste thema's heel schematisch en scherp samenvatten.

Het kiezen van een bepaalde stijl was van veel groter belang. Er waren twee mogelijkheden die elk een opvatting over het boek vertolken. Ofwel trachten te spelen met de nogal hoogdravende beelden waar het boek zo rijk aan is, maar omdat ik Hugo niet zie als een „gezwollen” schrijver was deze manier uitgesloten (hoe dan ook is de literaire beeldspraak, zoals Hugo zelf

zegt, iets uiterst mysterieus, een onberekenbare kronkel. Filmbeelden, zelfs expressionistische, geven zonder meer altijd een realiteit weer).

Ik kon ook proberen De Ellendigen weer te geven voor wat ze zijn, nl. een realistische roman uit de grootste traditie van het Franse realisme en niet een roman uit de romantiek, laat staan een romantisch verhaal.

Daar komt bij dat in De Ellendigen voor het eerst een schrijver zich duidelijk als verteller manifesteert. Hugo spreekt met zijn eigen stem. Hij tracht niet objectief te zijn. Dat heeft me ertoe gebracht om te werken met een vertellersstem, een uiterst traditioneel maar hier beslist vereist procédé om Hugo zelf ook nu aan het woord te laten, om een aantal dingen op sociaal en politiek gebied te laten horen. Ik heb hieruit de uiterste consequentie getrokken: de tekst wordt door mijzelf gesproken. Deze teksten zijn nooit verbindingspassages. Het zijn uitweidingen van de schrijver zelf.

Ik ben dus uitgegaan van een realistische visie — met een lyrische aanpak bij het monteren. Wie de bewerking van de roman bekijkt ziet dat het eerste deel van de roman 40 minuten duurt, en dat het centrale deel, beginnend bij de volwassenheid van Cosette en haar ontmoeting met Marius, doorlopend tot de barricade- en rioleringsscène, wat lengte betreft overeenkomt met het boek, terwijl de volgende 150 bladzijden, de aftakeling van Valjean, in vijf minuten wordt samengevat. Zijn verval wordt mijns inziens beter weergegeven door een zakelijk verslag dan door een nauwkeurige analyse.

Bluwal zegt verder, dat we wel duidelijk moeten zien dat de bewerking aanmerkelijk werd vergemakkelijkt door het feit dat Hugo in feite al film is. De gedachten liggen altijd vast in acties of in de directe rede, alles kan dus op het doek worden weergegeven.

Ik wil even nader ingaan op de verteltrant. Bepaalde beelden die een krachtig licht werpen op de poëtische taal van Hugo moest ik beslist handhaven: bijv. de beroemde passage van de hand die 's nachts in het bos het hengsel van de emmer van Cosette pakt. Deze geven een erg duidelijk beeld van het boek en zijn kracht. In het tweede deel komt een groot aantal symbolen voor. Ik denk dan aan de rede van Enjolras over de burgeroorlog, of aan een passage waarin hij en zijn kameraden dood zijn, of de sterfscène van Javert, of ook de heen en weer gaande beweging aan het slot wanneer Valjean steeds meer verwijderd raakt van het huis van Cosette en Marius. Allemaal scènes met een grote emotionele diepgang. Hugo weet op eenvoudige en glasheldere wijze heel belangrijke dingen tot uitdrukking te brengen, dingen die mensen zichzelf niet durven toegeven.

Dialogen, verfilming en technische problemen

voudig geweest. In de eerste plaats toont Hugo zich in deze roman een uitstekend dialoogschrijver. Ik kon me steeds op hem beroepen. Alleen de al te tijdeigen factoren heb ik moeten veranderen. Ik heb ze niet geschrapt (tot in de dialogen toe heb ik deze vorm van tegenstrijdigheid gehandhaafd) evenmin als ik ze actueel heb gemaakt, het enige wat ik gedaan heb is hier en daar de stroom wat temperen; daarbij heb ik er steeds zorg voor gedragen dat men de stroom in al zijn heftigheid bleef voelen. Als iemand in De Ellendigen een betoog afsteekt duurt dat gewoonlijk drie bladzijden lang, en ik moest dat terugbrengen tot twintig regels.

Natuurlijk was ik hier en daar ook gedwongen scènes te bedenken, en in die gevallen heb ik zeer tegen mijn zin de pseudo Hugo uitgehangen, evenals met de commentaren op de handelingen. Maar aan geen van de politieke, sociale of mystieke commentaren heb ik ook maar een woord toegevoegd. Ondanks een groot stuk eigen vormgeving bij het uitvoeren kan men dus zeggen dat de echte dialoogschrijver Hugo zelf is. Bij de verfilming waren de problemen dezelfde die iedere filmer kent. Bijvoorbeeld de scène waar de volksopstand uitbreekt; daarin moet de indruk gewekt worden dat het om duizenden mensen gaat. Ik beschikte alles met elkaar over vijfenveertig mensen. Maar er zijn meer dan genoeg „trucs” om zo iets op te lossen. Zo is ons vak nu eenmaal.

Uiteraard is De Ellendigen een somber werk — daarom zijn de zwartwit illustraties uit die tijd zo voortreffelijk — maar ik moest om commerciële redenen een kleurenfilm produceren. Maar voor de televisie moest een zwart-wit versie ook acceptabel zijn. Het gevaar bestaat (zelfs wanneer in de fotografie goed met de constrastering is gewerkt) dat de indruk van een vrolijk werk wordt gewekt, als men teveel aandacht schenkt aan de kleurenuitvoering. Bovendien moet men rekening houden met de geringe kracht van de televisiebeelden, vooral bij donkere opnamen; deze moeten nog scherp te zien zijn maar het geheel mag niet te vrolijk van beeld worden, want dat zou een fout idee geven. Deze problemen doen zich natuurlijk niet bij de bioscoop voor, maar alleen bij de televisie.

Oppervlaktethema's en dieptethema's

Alle filmbewerkingen van De Ellendigen, met inbegrip van de meesterlijke film van Raymond Bernard uit 1934, hebben — onbewust of niet — datgene gemist wat voor mij de essentie van het boek is: zij hebben zich namelijk beperkt tot de oppervlaktethema's.

Men zegt altijd dat De Ellendigen de roman van het medelijden is, omdat Hugo dit zelf zo heeft gesteld. Vandaar ook de titel. Tevens is het de roman van de „sociale en geestelijke” vooruitgang van een man die het volk vertegenwoordigt. Verder zien we de

liefde tussen Cosette en Marius. Maar de werkelijke thema's die het boek zo duurzaam aangrijpend maken liggen elders.

In de eerste plaats is het in de ware zin des woords een sociale roman. Iedere handeling is daar volledig op geënt, niet door de psychologie van de personen, maar door het feit dat zij tot een bepaalde laag van de bevolking behoren. Het is zeer opmerkelijk dat de personen leven en handelen al naar de klasse waar ze toe behoren. Geen enkele gedragsvorm is dan ook puur psychologisch. Om dat tot uiting te brengen was het absoluut noodzakelijk om op de sociale kant van het werk in te gaan en dat te doen wat totdien nooit was gedaan namelijk door middel van beelden de sociale opvattingen van Hugo weer te geven.

Een thema, dat op zeer verhelderende wijze door Hugo wordt behandeld is: het medelijden. Bij Hugo kennen bourgeois-mensen maar één manier om hun mededijden te uiten en dat is geld geven. Dat heeft mij ertoe gebracht een scène te schrijven die in het boek alleen even wordt aangestipt, en die zich daar beperkt tot een ontmoeting van Cosette en Eponine. In deze scène geeft Cosette een paar francs aan Eponine om een brief naar Marius te brengen. Ik wijs er ook nog even op dat Marius aan het eind van het boek (het is een uiterst gecompliceerd voorbeeld) 500 francs aan Thénardier geeft, zoals men een oorvijs uitdeelt.

Medelijden in het algemeen, zoals die overal in het werk van Hugo voorkomt als een bron voor mogelijke hervormingen, wordt in de feitelijke gebeurtenissen als een geldgift uitgebeeld. Ik heb de mislukking en de beperktheid van deze vorm van medelijden waar Hugo tegenaanschopt duidelijk vast willen leggen. Valjean wordt als hij medelijden voelt en dan geld geeft verachtelijk. Wanneer hij geld geeft legt hij zich neer bij zijn status van bourgeois — hij kan dan geen kant meer uit.

Zo heb ik ook de paternalistische kant in Madeleine gehandhaafd: hij had fabrieken opgericht waarin iedereen die wilde werk vond — maar toch ontsloeg hij Fantine: hij is zelf een gevangene van het systeem.

Ik beseft dat ik er niet in geslaagd ben de volledige diepgang van het werk weer te geven, verre van dat.

Om dit universum optimaal te benaderen zou ik minstens drie maal zo lang hebben moeten draaien, met veel ruimere middelen. Maar een filmregisseur, aldus Bluwal, moet voor alles het realiseerbare in het oog houden. Ik heb geprobeerd er zoveel mogelijk uit te halen.

Verder lijkt me ook dat het onmogelijk is alle diepte van de tekst weer te geven, zelfs niet met behoorlijk veel middelen. Dat is nu eenmaal het geval als je een literaire wereld gaat verfilmen. Het enige wat men kan proberen is gelijkwaardige beelden te leveren. Dat is bijvoorbeeld het erbij bedachte moment dat Valjean een enorme trap opklimt die lyrisch en visueel moet symboliseren hoe Valjean de weg terug zoekt naar de maatschappij.

En dan zijn er de onvermijdelijke vervalsingen: hoe kan men de rioleringspassage omzetten? De verwijzingen naar ingewanden en

de seksuele aspecten worden op vijftig schitterende bladzijden door Hugo uitgewerkt. Deze zouden alleen uit te beelden zijn door middel van gelijksoortige visuele beelden — hetgeen onder de huidige omstandigheden nauwelijks doenlijk is. Ofwel men komt tot een andere — expressionistische — film, alleen begrijpelijk voor mensen die de literaire stijl kunnen plaatsen wanneer ze de film hebben gezien. Maar dat heeft voor mij geen zin. Voor mij telt juist de functie van de televisiefilm. Die is stellig: helpen, bij, en oproepen tot lezen. Een televisie-uitzending moet men altijd benaderen alsof het volkomen nieuw is voor de kijkers, alsof zij De Ellendigen nog nooit hebben gelezen.

De grootheid van het boek ligt voornamelijk in het feit dat de historie belichaamd wordt, dat niets alleen op het niveau van de anekdote speelt — maar dat er diverse lagen van betekenis zijn, dat, zo zou men kunnen zeggen, het begrijpen steeds op meer dan één terrein ligt.

Bluwal gaat dan verder: Wat is een groot schrijver? Dat is iemand die op duidelijke wijze vertolkt wat er in het algemeen leeft in het collectieve aangeboren geweten. De schrijver is de zoekkens binnen een zeker aantal algemene zeer diepgewortelde standpunten, waardoor een nog niet duidelijk tot uiting gekomen besef van de dingen naar voren komt.

Wij moeten het werk niet zuiver beoordelen op de standpunten die de schrijver verdedigt (het is geen revolutionair werk) maar meer als een bewonderenswaardige uitdrukking van de angst van allen. Het is een oude discussie, of de rol van de schrijver, en de kunstenaar in het algemeen, is een kritische analyse van de maatschappij te maken, of dat het zijn rol is de angst uit te drukken. In onze cultuur draagt iedere schrijver bij aan de vooruitgang als hij begaafd is — want dan brengt hij verborgen dingen, die hijzelf evenmin volledig doorziet, tot uitdrukking. In De Ellendigen brengt Hugo het niet verwoorde gevoel van het volk tot uiting, omdat hij heel goed zonder didactische middelen een verhelderende werking heeft, zoals de kunstenaar in onze maatschappij die behoort te hebben.

Om die reden heb ik mijn inbreng niet nadrukkelijker gewild dan het boek. Als ik bijvoorbeeld zeg dat de freudiaanse belichting nuttig is en dat dit aspect in het werk zit, wil dat niet zeggen dat dit een absolute factor is. Ook al blijkt dit aspect duidelijker uit de film, omdat het filmmateriaal minder tweeslachtig is, ik heb beslist de dingen niet willen „vervlakken” zoals dat heet.

Men kan Hugo verwijten dat hij niet voldoende vooruitziend was en dat hij foute analyses maakte — maar hij was wel een ziener in de zin van „medium”, zoals Godard dit eventueel in Pierrot le Fou of de Chinoise was. En deze helderziendheid heb ik trachten vast te leggen en uit te drukken.

Communiqué van het partijbestuur van de CPN

In het afgelopen weekeinde is het partijbestuur van de CPN bijeen geweest ter bespreking van de ontwerp-resolutie, die in De Waarheid van 9 december gepubliceerd werd en die op de kadervergaderingen in het gehele land ter discussie stond.

Op de vergadering van het partijbestuur werd de ontwerp-resolutie toegelicht door pgt. Henk Hoekstra.

Als conclusie van de inleiding en de discussie werd de resolutie met algemene stemmen goedgekeurd. Bepaalde vraagstukken dienen nog nader uitgewerkt te worden, zoals de strijd tegen de werkloosheid, tegen de huurharmonisatie en de huurliberalisatie en de organisatieproblemen.

Het partijbestuur spreekt als zijn mening uit, dat er alle reden is voor bijzondere verontrusting gezien de trouweloosheid en woordbreuk van de regering-Nixon bij de onderhandelingen over vrede in Vietnam, waardoor de gruwelijkheden van de oorlog voortgang hebben en waardoor de internationale toestand ongunstig beïnvloed wordt. Het partijbestuur roept alle partijgenoten, alle vrienden van de vrede en van de vrijheidsstrijd van het volk van Vietnam op om thans de grootst mogelijke druk uit te oefenen, teneinde de regering van de Verenigde Staten te dwingen om hun oorlogshandelingen onmiddellijk stop te zetten. Het partijbestuur onderstreepte de passage in de resolutie, waarin gezegd wordt dat de kabinetsformatie onze partij niet onverschillig laat. Aan de hand van de laatste gegevens acht 't het zijn plicht te zijn tegenover de arbeidersbeweging en alle progressieve krachten in ons land, om op positieve wijze en met initiatief hierbij op te treden en een progressief regeringsbeleid te bevorderen. Het partijbestuur verzocht het dagelijks bestuur zich hierover ten spoedigste verder te beraden.

(De Waarheid, maandag 18 december 1972)

Verklaring van het Dagelijks Bestuur van de CPN

Het Dagelijks Bestuur van de CPN heeft zich beraden over de actuele situatie in verband met de kabinetsformatie.

Uit de laatste berichten blijkt, dat door de rechtse politieke groeperingen in het land getracht wordt, te komen tot een formatie die de politiek van het kabinet-Biesheuvel, welke èn in grote

massabewegingen èn bij de verkiezingen door het Nederlandse volk is afgewezen, zal voortzetten.

Tevens blijkt, dat in dezelfde kringen grote onderlinge verdeeldheid en tegenstellingen heersen, zowel ten gevolge van de verkiezingsuitslag als van de druk die door de massa in het land wordt uitgeoefend.

Fel zijn met name de reacties uit het Nederlandse volk op de misdadige vernietigende bombardementen die de Nixon-regering op het Vietnamese volk laat uitvoeren.

Het Dagelijks Bestuur van de CPN roept alle vredelievende krachten in het land op, in de grootst mogelijke eenheid tegen deze wandaden te protesteren, op de wijze waarop dit zaterdag aanstaande in Amsterdam zal gebeuren.

Reeds is gebleken, dat de kracht van de massabeweging een onontkoombare invloed uitoefent, ook op de verhoudingen binnen het Nederlandse parlement, waar nog slechts weinigen het aandurfd en de Nixon-politiek in het openbaar te steunen.

Het Nederlandse volk wil een andere politiek.

Het wil geen voortzetting van het Biesheuvel-beleid.

Daarom moeten de vredeskrachten, de gehele progressieve en arbeidersbeweging, zich thans laten gelden bij de regeringsvorming. Het is niet de KVP van Andriessen, die te bepalen heeft hoe Nederland zal worden geregeerd.

De CPN is van mening dat thans de tijd is aangebroken om vastberaden koers te zetten op de vorming van een regering met een progressief beleid.

Gezien haar positie draagt de PvdA in deze een duidelijke verantwoordelijkheid. Zij mag hierbij niet langer aarzelen en terugwijken, gezien wat er vanuit het volk verlangd wordt en ook gezien de besluiten, die door de meerderheid op het PvdA-congres genomen zijn, is een regeringsbeleid geboden dat allereerst gericht is op

- het afzien van nucleaire taken van de Nederlandse strijdkrachten, het atoomvrij maken van Nederland,
- een begin van vermindering der bewapening,
- erkenning van Hanoi en verbreking van de betrekkingen met Saigon, onmiddellijke erkenning van de DDR,
- vrijheid van loononderhandelingen zonder regeringsingrijpen,
- intrekken van de anti-stakingswet,
- ongedaan maken van de 1000 gulden collegegeld,
- ongedaan maken van de huurharmonisatie.

Een regering die dit program als richtsnoer neemt zal daarbij de steun van de Communistische Partij hebben. Zij zal de meerderheid van de bevolking achter zich hebben, waarvan het actieve optreden ook beslissende invloed zal hebben op de verhoudingen in het parlement. Hierdoor zal de uitvoering van het program praktisch mogelijk worden.

Amsterdam, 21 december

(De Waarheid, vrijdag 22 december 1973)

Verklaring van het Dagelijks Bestuur van de CPN

Het Dagelijks Bestuur van de CPN heeft gisteren in een reactie op de Amsterdamse oproep tot het organiseren van de nationale manifestatie aanstaande zaterdag de volgende verklaring uitgegeven:

Het Dagelijks Bestuur van de CPN heeft met instemming kennis genomen van de oproep van de Amsterdamse besturen van de PvdA, CPN, PPR en PSP, en van het Comité Jongeren voor Vietnam aan de landelijke besturen van deze partijen. Juist nú, nu gebleken is hoe groot de invloed is geweest van de acties in de afgelopen weken, waartoe in ons land de stoot is gegeven in Amsterdam door PvdA, CPN, PPR, PSP, het Comité Jongeren voor Vietnam en andere organisaties met de massale demonstratie op 23 december tegen de barbaarse Amerikaanse agressie in Vietnam, is het des te meer nodig de acties met grote kracht voort te zetten en verder te ontwikkelen, zodat iedereen, ongeacht zijn religieuze of politieke opvattingen, die zich tegen het misdadige optreden van de Verenigde Staten richt, daaraan kan deelnemen. De op massa-vernietiging gerichte bombardementen gaan in heel Vietnam beneden de 20ste breedtegraad onverminderd door; de gebleken onbetrouwbaarheid van Nixon blijft een voortdurend gevaar voor elke overeenkomst inzake Vietnam en een bedreiging voor de vrede en veiligheid in de gehele wereld. Daarom roept het Dagelijks Bestuur op, door te gaan met de actie in buurt en bedrijf, op school en universiteit, in dorp en stad, op iedere schaal en in alle mogelijke vormen, tot alle bombardementen op Vietnam zijn stopgezet, de Verenigde Staten alle oorlogshandelingen hebben gestaakt, het oktober-accord door Nixon is getekend en alle Amerikaanse troepen uit heel Indo-China zijn teruggetrokken.

Amsterdam, 2 januari 1973.

(De Waarheid, 3 januari 1973)

Oproep van het Dagelijks Bestuur van de CPN

**Maak de demonstratie tot een
overweldigende gebeurtenis!
In eenheid tegen Nixons
Vietnam-oorlog!**

De Communistische Partij van Nederland richt zich langs deze weg tot alle leden en activisten van de partij, waarvan in de komende dagen zeer veel zal afhangen.

Zij richt zich tot allen, die hun verantwoordelijkheid kennen en die van meet af aan gestreden hebben tegen de Amerikaanse agressie in Vietnam, tegen Nixons barbaarse geweld en die in het gehele land op vele plaatsen reeds luid de eis hebben laten horen van het terugtrekken van de Amerikaanse militaire macht uit Vietnam en geheel Indo-China en die opkomen voor erkenning van de Democratische Republiek van Noord-Vietnam.

De zesde januari moet gemaakt worden tot een nationaal protest, waarin socialisten en communisten, gelovige mensen met verschillende maatschappij-opvattingen, allen die de vrede nu van Nixon willen afdwingen, zich verenigen.

Het gaat er thans om een einde te maken aan de misdaden, die aan het volk van Vietnam bedreven worden!

Het gaat erom Nixon — aan de vooravond van nieuwe onderhandelingen, bij een brutale voortzetting van bombardementen op Vietnamese grondgebied — te laten horen dat de maat vol is en dat van hem slechts één ding verlangd kan worden: de vrede te tekenen!

Het is nodig, dat er thans gesproken wordt met de kracht en de macht waarover de overgrote meerderheid van het Nederlandse volk beschikt.

Deze mogelijkheid is aanwezig nu, na een eerder en grootscheeps initiatief in Amsterdam, CPN, PvdA, PPR, D'66, PSP en het Jongerencomité Vietnam, Pax Christi en het Interkerkelijk Vredesberaad, alsmede de afvaardigingen van KVP en CH tijdens besprekingen op landelijk niveau besloten hebben tot de organisatie van de **NATIONALE DEMONSTRATIE VOOR VREDE IN VIETNAM** op 6 januari in Utrecht.

Deze demonstratie kan onder de huidige omstandigheden een zeer zwaar gewicht in de schaal leggen.

Beslissend daarvoor is het mobiliseren van de massa, van allen die vinden dat het zo niet langer kan en mag, die geen barrières willen optrekken maar de eenheid willen vinden in de strijd en die in eigen kring deelnemers werven en de wekroep laten horen: zaterdag a.s. massaal naar Utrecht!

De CPN roept haar afdelings- en districtsbesturen, haar leden en sympathiserenden op alle maatregelen, die getroffen zijn door het landelijke organisatiecomité, te ondersteunen en te helpen doorvoeren en tegelijkertijd zelf alle mogelijke initiatieven te ontwikkelen om uit stad en land, uit bedrijf en buurt, van universiteit en school een massale opkomst te bewerkstelligen.

Daarvoor is het nodig snel, doortastend en gedisciplineerd te werk te gaan.

Slechts enkele dagen scheiden ons nog van de zesde januari!
Amsterdam, 3 januari.

Het Dagelijks Bestuur van de CPN

(De Waarheid, donderdag 4 januari)

Over de actie van het overheidspersoneel

De rechtse politiek van de regering-Biesheuvel, gericht op aantasting van de inkomens van alle werkenden en afbraak van sociale, democratische en culturele rechten, heeft grote groepen uit de bevolking tot verzet gebracht. Ook onder het overheidspersoneel heerst grote verontwaardiging over het gevoerde beleid.

Jarenlang heeft het trendbeleid, waardoor de salarissen pas achteraf verhoogd worden, een feitelijke achterstelling gebracht.

Met de laatste miljoenen-nota van het kabinet-Biesheuvel is nu ook een directe aanval op de rechtspositie en de salarissen van het overheidspersoneel ingezet. Aangekondigd werd een vermindering van de kinderbijslag voor het eerste kind en het intrekken van de premiespaarregeling.

Een deel van het overheidspersoneel werd achteruitgezet bij terugbetaling van de AOW-premie.

Maar bovenal is nu een directe loonsverlaging toegepast door aanmerkelijke verhoging van de pensioenpremie.

Dit betekent voor alle betrokkenen tezamen een inkomensvermindering van negentig miljoen gulden.

De regering heeft niet alleen stelselmatig geweigerd om aan de protesten tegen deze aanslag op de salarissen tegemoet te komen, zij heeft zelfs geweigerd om hierover normaal overleg te voeren en daardoor op grove wijze de bestaande vakbondsrechten aangetast.

Het kabinet-Biesheuvel is er op uit om zijn begrotingstekorten, die in hoofdzaak veroorzaakt worden door de miljarden verslindende bewapeningsuitgaven, mede ten koste van de ambtenaren op te vullen en hun salarissen tot sluitpost van de begroting te maken.

Dit is onaanvaardbaar en betekent een regelrechte terugkeer naar de vooroorlogse Colijn-politiek.

Het toelaten van deze aanval opent de weg voor steeds verdergaande aanvallen op het levenspeil van het overheidspersoneel.

De ABVA (NVV) en andere bonden van het overheidspersoneel hebben opgeroepen om op 6 februari in Den Haag massaal te demonstreren tegen deze politiek. Hun initiatief verdient de solidariteit van al diegenen die zich verzetten tegen aantasting van het inkomen en afbraak van verworven rechten, en die opkomen voor verbetering van de koopkracht.

Het Dagelijks Bestuur van de CPN roept op om alle initiatieven en voorbereidingen voor de massale demonstratie op zes februari met volle kracht te ondersteunen.

BINNENKORT VERSCHIJNT BIJ PEGASUS:

Fr. Engels

DE ROL VAN HET GEWELD IN DE GESCHIEDENIS

Op diepgaande wijze bespreekt Engels de marxistische opvattingen over het geweld. In het slothoofdstuk licht hij ze toe met een uiteenzetting over de gebeurtenissen in de tweede helft van de negentiende eeuw.

Ong. 150 blz., paperback, ong. f 7,—

Fr. Engels

REVOLUTIE EN CONTRA-REVOLUTIE IN DUITSLAND

In een reeks artikelen, die verschenen in de 'New-York Daily Tribune' trok Engels de lessen uit de revolutie van 1848. Aan de hand van de stormachtige gebeurtenissen van dit revolutiejaar — nu 125 jaar geleden — formuleert hij de marxistische leer over de voorwaarden en het verloop van een revolutie en de betekenis van de gewapende strijd.

Ong. 170 blz., paperback, ong. f 7,—

Verkrijgbaar bij de boekhandel en bij Pegasus,
Leidsestraat 25, Amsterdam
Hoogstraat 143, Rotterdam

IN DE MARXISTISCHE / LENINISTISCHE REEKS VERSCHEENEN BIJ PEGASUS:

K. Marx / Fr. Engels

HET COMMUNISTISCH MANIFEST 112 blz., paperback, f 4,90

K. Marx

LOONARBEID EN KAPITAAL 80 blz., paperback, f 3,65

LOON, PRIJS EN WINST 84 blz., paperback, f 3,65

KRITIEK OP HET PROGRAM VAN GOTHA 90 blz., paperback, f 4,50

Fr. Engels

DE BEGINSIELEN VAN HET COMMUNISME 124 blz., paperback, f 4,50

DE OORSPRONG VAN HET GEZIN, VAN DE PARTICULIERE
EIGENDOM EN VAN DE STAAT 256 blz., geill., paperback, f 8,50

DE DUITSE BOERENOORLOG 225 blz., ill. en kaarten, geb., f 11,90

W. I. Lenin

DE APRIL-STELLINGEN 112 blz., paperback, f 4,50

HET IMPERIALISME 174 blz., paperback, f 5,50

WAT TE DOEN? 234 blz., paperback, f 6,25

J. W. Stalin

OVER DE GRONDSLAGEN VAN HET LENINISME 114 blz., paperback, f 4,50

OVER DIALEKTISCH EN HISTORISCH MATERIALISME 52 blz., paperback, f 3,25

G. Dimitroff

EENHEID TEGEN HET FASCISME 110 blz., paperback, f 4,50

VERKRIJGBAAR BIJ DE BOEKHANDEL EN BIJ PEGASUS

LEIDSESTRAAT 25 AMSTERDAM

HOOGSTRAAT 143 ROTTERDAM